

„Vae tibi ridenti, Quia mox post gaudia flebis.”

Nincsen öröm üzem nélkül, mondja a közmondás. És az most különösen vonatkozott a jelenlegi helyzetre.

Szüleim tele voltak panasszal. Elmondták, hogy ki vannak fosztva majdnem mindenkiből. Amnyi maradt meg, amit sikerült elcsinálniuk. Így maradt meg egy hordó bor is, amit a répisgödör aljára, a répa alá rejtett el az apám. Az oroszok mindent elvitték, amit tudtak. A németek részére be kellett szolgáltatni, amit a hatóságok elrendeltek, de személyes dolgokat a németek senkitől nem vettek el. De az oroszok mindent lovakat, ruhákat, diót, baromfit, terményt és takarmányt. Nekik egy tehenet hagytak meg, de csak azért, mert a hügomnak volt egy párnapos gyermeke, és kikönyörögték, hogy a gyermeknek tej kell.

A községből elvitték kb. 10 személyt Oroszországba, a többieket állandóan hajtják robortra. A közsében sok fiatal nőt megerőszakoltak. K.J.-né bele is halt, pedig az édesanyja. B.I.-né magát akarta feláldozni a lánya helyett, mondván a ruszoknak, hogy ha bűnösnya kell, gyerekeim, itt vagyok én! - Te nem kellesz - röhögött az orosz - te öreg vagy! - és elfofozta a lányát. Egy másik háromgyerekes anyát, K. Mihálynéét szintén megerőszakolták. B.I.-nének a férjét és 15 éves fiát eldeportálták Oroszországba, a Gusztáv és Szerencs között szintén erőszakolta meg több orosz katona. Szerencsésje volt, hogy reukivül derek és erős. Bismanné nő volt, és így túlélte. Ez így történt mindent a környéken.

Megdöbbönné hallgattam a szüleim elbeszélését arról a sok szörnyűségről, amelyet a szovjet megszállás az ország népére rászabott.

A helyzet nagyon kilátástalan volt. Abban is bizonyos lehettem, hogy a csendőrség tagjaira nehéz napok következnek. Bár még a községbe, de még a környező községekbe se tértek haza a csendőrök, a hangulatból következően lehetett a jövőt illetően. Egyelőre ajánlatos volt nem mutatkozni, ezért egész nap a lakásban tartózkodtam, és csak sötétedés után mentem ki az udvarra levegőzni, gondosan ügyelve arra, hogy a szomszédokból senki meg ne lásson.

I. fejezet

Nincsen öröm ürmön nélkül, mondja a közmondás. És ez most különösen vonatkozott a jelenlegi helyzetre.

Szüleim tele voltak panasszal. Elmondták, hogy ki vannak fosztva majdnem mindenükből. Annyi maradt meg, amit sikerült elásniuk. Így maradt meg egy hordó bor is, amit a répásgödör aljára, a répa alá rejtett el az apám. Az oroszok mindent elvittek, amit tudtak. A németek részére be kellett szolgáltatni, amit a hatóságok elrendeltek, de személyes dolgokat a németek senkitől nem vittek el. De az oroszok mindent: lovakat, teheneket, disznót, baromfit, terményt és takarmányt. Nekik egy tehenet hagytak meg, de csak azért, mert a húgomnak volt egy pár hónapos gyermeke, és kikönyörögték, hogy a gyermeknek tej kell.

A községből elvittek kb. 10 személyt Oroszországba, a többieket állandóan hajtják robotra. A közsében sok fiatal nőt megerőszakoltak. K.J.-né bele is halt, pedig az édesanyja. B.I.-né magát akarta feláldozni a lánya helyett, mondván a ruszkiinak, hogy ha bárisnya kell, gyerekeim, itt vagyok én! - Te nem kellesz - röhögött az orosz -, te öreg vagy! - és ellökte a lánya elől. Egv másik háromgyerekes anyát, K. Műnálnét szintén meggyaláztak. S.I.-nét, kinek a férjét és 15 éves fiát eldeportálták Oroszországba, a Gesztely és Szerencs közötti műúton erőszakolta meg több orosz katona. Szerencséje volt, hogy rendkívül derék és erős fizikumú nő volt, és így túlélte. Ez így történt mindenütt a környéken.

Megdöbbenve hallgattam a szüleim elbeszélését arról a sok szörnyűségről, amelyet a szovjet megszállás az ország népére rászabdított.

A helyzet nagyon kilátástalan volt. Abban is bizonyos lehettem, hogy a csendőrség tagjaira nehéz napok következnek. Bár még a községbe, de még a környező községekbe se tértek haza a csendőrök, a hangulatból következően lehettek a jövőt illetően. Egyelőre ajánlatos volt nem mutatkozni, ezért egész nap a lakásban tartózkodtam, és csak sötétedés után mentem ki az udvarra levegőzni, gondosan ügyelve arra, hogy a szomszédból senki meg ne lásson.

A régi községi elöljáróságot leváltották, és új vezetőséget neveztek ki. Cselényi Endre szociáldemokrata, szájhősakrobata lett a községi bíró, az elmenekült Berkesy László főjegyző helyett Gesztelyi (Grünberger) Imre, egy Gesztely községi terménykereskedő fia lett a főjegyző. Őt musz-os kiléte érdekessítette erre a pozícióra. A község pap, jegyző és tanító nélkül maradt, mert egy része az oroszok elől elmenekült, másik részét pedig Oroszországba deportálták. A néhány sehonnai, bitang, notórius korhely és munkakerülő kihasználta a helyzetet, és a szovjet katonaság védelme alatt beültek a vezető pozíciókba.

Az értelmes és tisztességes parasztságnak becsületére legyen mondván, távol tartotta magát ezektől a csatornatöltelékektől. De nem csak Hernádnémeti községben volt ez a helyzet, hanem a környező községekben, sőt az egész országban is. De ez még csak a kezdet volt! Ekkor még tulajdonképpen semmit sem láttam abból a rettenetes tragédiából, ami a nemzetre szakadt. Még nem láttam azt a rombadőlt országot, ahol egy új életnek kellene megszületnie.

Amíg én a nappalokat bent a lakásban töltöttem, az édesapám nap mint nap puhatolódzott, hogy mi várhat rám, ha valahonnan előkerülnék. Az új bíró, Cselényi, a kommunista párttitkár, a suszter Lövei József, Benes Imre 1918-as kommunista, Szögeczki József, báró Harkányinak a volt képes gazdája, annak ellenére, hogy unokaöccse szintén csendőr volt – bár csendőr koromban egyiknek se ártottam –, engesztelhetetlen ellenségeimmé váltak, és ádáz gyűlölettel viseltettek irántam. Ehhez járult még Gesztelyi (Grünberger) Imre főjegyző zsidó volta, akik a deportálásért minden csendőr fejére halált kívántak.

Amikor az apám Grünbergert kérdezte, hogy mi a véleménye felőlem, ha valamikor hazatérnék, azt felelte: – Tudja Szendi bácsi, hogy a volt csendőröket gyertyával keresik, de ha a fia hazatérne, és nincsen semmi bűne, akkor valószínűleg nem történik bántódása.

Ez nem volt valami kecsegtető megnyilatkozás, mert az ő szemükben maga a szó, hogy csendőr, súlyos bűnnek számított.

Napokig latolgattuk az eshetőségeket. Mi fog történni, ha egy napon kilépek a nyilvánosság elé. Így teltek a napok, egyik a másik után, minden esemény nélkül. Közben a térdsebem szépen gyógyult. Vagy két heti tétlenség után elhatároztam – örökké ez így nem lehet –, hogy kilépek a nyilvánosság elé. Jöjjön, aminek jönnie kell! Az egyik nap reggelén, mintha az éjjel érkeztem volna haza, elindultam az akkor még községháza felé, hogy hazaérkezésem bejelentsem.

Olyan méltóságteljesen léptem ki a kapun, mintha járőrszolgálatba indultam volna. Mikor a szomszédok megláttak, kiszaladtak elé az utcára, és üdvözöltek.

- Isten hozott haza, Józsikám! Csakhogy végre itthon vagy! Már azt gondoltuk, hogy te is elestél valahol.

Jól esett, hogy voltak, akik örültek a hazatérésemnek, de voltak olyanok is, akik csak köszöntek és eltávoztak. Mint a villám, oly gyorsan futott szíjjel a hír, hogy hazatértem.

A községháza elé érve láttam, hogy szemben a hősök szobrával, a ref. templom mellett a kidőlt kerítésnél három sír van. Orosz katonák sírja.

A községháza tanácstermében egy asztalnál Bárdos László, aki gyári munkásból, mint nagy szociáldemokrata, községi nyilvántartónak lépett elő - mert ez mégiscsak jobb volt, mint a gyári meló - fogadott.

- Na, hazajöttél?

- Haza - válaszoltam -, az éjjel érkeztem, és eljöttem bejelentkezni.

- Eredj be a főjegyző úrhoz! - mutatott a mellette lévő ajtóra.

Bekopogtam, és beléptem az ajtón. Ismeretlen egyénnel álltam szemben.

- A főjegyző urat keresem - szóltam hozzá.

- Én vagyok - felelte az.

- Szendi József vagyok, az éjjel érkeztem haza, és eljöttem bejelentkezni.

Hosszasan vizsgálta az arcomat, mielőtt megszólalt volna.

- Maga csendőr volt?

- Igen - válaszoltam.

- Tudja, hogy magukat gyertyával keresik?

- Hallottam róla - feleltem.

- Jól van - mondta Grünberger -, menjen ki a tanácsterembe, és ott vétesse magát nyilvántartásba.

Elköszöntem és kimentem a tanácsterembe. A nyilvántartóvá előléptet Bárdos László (akinek az öccse egyébként rendőr volt) adott egy nyilvántartó lapot, hogy töltsen ki, de olyan flegmán beszélt velem, mintha sohase ismertük volna egymást. (Vele történt meg, hogy amikor fiatalabb egyének mentek hozzá, és szokás szerint kezet akartak vele fogni, azt mondta nekik, hogy „Hagyjad öcsém, most nem érek rá.” Ezzel is akarta éreztetni, hogy ő most nem akárci, hogy úgy egyszerűen, paraszti módon le lehessen vele kezelni. Később, amikor

a kommunisták kifúrták onnan, és újra melózni kellett, egy alkalommal borotválkozni ment, és sorra kezett fogott az ott ülőkkel. Az egyik fiatal, Bereczki Barna, amikor hozzáért és kezét akart vele fogni, felállt, mondván: „Hagyja, Laci bátyám, most nem érek rá!” Elvörösödött, de nem szólt semmit. Így kapta vissza a kölcsönt.)

A nyugati végeken még dörögtek az ágyúk, és a német-magyar csapatok körömszakadtukig védték a magyar gyeput, az utolsó talpalatnyi földet. Itt az észak-keleti részeken már csendes volt minden, csak a lelkekre ült rá valami nyomasztó, sötét árnyék, ami az emberek közönyössé változtatta. Senki nem tudta, hogy mit hoz a jövő. A lakosság aljából rögtönzött kommunista párt helyi szervezetei megalakultak ugyan, de ahhoz néhány gerinctelen, magáról megfélemlített értelmiségin – mint Kakuszi Károly gazdatiszt – és néhány uradalmi cselédén kívül csak a község cigányai és a munkaszolgálatból hazatért zsidóság csatlakozott. Ezek aztán rátelepedtek a városok és községek életére, mint a dögkeselyűk az elhullott tetemre.

Március közepétől kezdve az idő igazi tavaszra változott. Megindult az élet. Megindult a küzdelem, hogy a romok felett a nemzet új életet tudjon teremteni. A lakosság nem törődött a kommunisták demagóg propagandájával, hanem mindenki végezte a maga munkáját. Az ipari munkások igyekeztek, hogy a rombadőlt gyárakat és üzemet, amennyire lehetséges, üzembe helyezték. A falusi parasztság, igavonó állat és vetőmag hiánya ellenére is, gigászi erővel fogott hozzá a földek megművelésének, hogy a jövő évi kenyeret magának és az ország népének biztosíthassa. Amíg a kommunista párt, sok esetben a szoc.dem.pártba tömörült cigányok, zsidók, notórius munkakerülők és korhelyek, az a néhány renegát, labanc értelmiségi és volt urasági cseléd igyekezett a képességét ezer százalékban meghaladó állásokat megkaparintani, addig az ország becsületes parasztjai és munkásai éjt nappallá téve, nem ritka esetben korgó gyomorral, erejüket meghaladó munkával igyekeztek a romokban heverő országot újjáépíteni.

Megalakultak a földosztó bizottságok is, hogy a régen esedékes, és a nemzet tulajdonát képező földeket az elmenekült földbirtokosoktól széjjeloszák azok között, akik azt megdolgozzák.

Ez helyénvaló volt. De a nagy földosztási lázban a földosztó bizottságok tagjai – legtöbb esetben – olyanok közül kerültek ki, akik erre a műveletre alkalmatlanok voltak. Legtöbbször tervszerűtlenül, csak saját elképzelésük szerint próbálták ezt a nagy körültekintést és rendkívüli igazságosságot megkövetelő földosztást megoldani. Így állt elő – kis kivétellel – az egész ország területén, hogy a földosztó bi-

zottságok korruptak voltak. Maguknak, rokonaiknak és barátaiknak mérték ki a legtöbb, legjobb és a községekhez legközelebb eső földet, ami persze nagy elégedetlenséget szült. Veszekedésekké, nem egyszer verekedésekké fajult a földosztás. Hozzájárult az elégedetlenséghez az is - különösen ahol nem volt elegendő föld, amellent, hogy maguknak a legjobb földet osztották ki, mivel lépéssel és nem ölezővel mérték a szélességet -, hogy maguknak a lépést jobban megnyújtották, mint a többi balandónak; és így az általuk megállapított mennyiségnél nagyobb területet kaptak. Sok esetben megtörtént, hogy a csizmás mérnököt a megyét jelző karóval, vagy a kapa fokával eldöngették. Szemléltető példaként elmesélem a hernádnémeti esetet.

Hernádnémeti nagyközséget minden oldalról nagybirtok vette körül. Közvetlen a község déli szélén volt Munk György ezerholdas birtoka, északi szélén gróf Winpfeim Györgyné 500 holdas hitbizományi birtoka, amit Simai László bérelt. A keleti részén Báró Harkányi (Kopéli) János és ugyancsak Winpfeim Györgyné több ezer holdas birtoka, de ezek a községtől 6-8 kilométer távolságra voltak. A földosztó bizottság tagjai: Cselényi, Bárdos, Tóth Ferenc, Benes Imre, Kakuszi Károly, Szakácsi Ferenc, Burai István és még néhány szintén zenész. Közvetlen a község szélén a református temető szomszédságában volt Munk Györgynek egy kb. 50-100 holdas tábla egy éves, rendkívül jó lucernása. A földosztó bizottság tagjai ezt a lucernást egymás között osztották szét. Sőt Cselényi, a földosztó bizottság elnöke, a sógorának, Juhász Árpádnak is, aki soha nem tért haza a háborúból, kiméretett egy darabot, mondván, hogy ha hazajön, jogosult lesz rá. Ugyanakkor a hadiözvegyeknek és más hasonlóknak, akiknek nem volt járó jószágjuk, és nem tudták megdolgozni a távollevő földet, a községtől 6-8 km-re lévő földeket osztották ki. Nagy részük feléje se ment a kiosztott földnek, évekig ott álltak pariazon. Ez nem egyedülálló jelenség, hanem kevés kivétellel országos viszonylatban is így volt.

Ezen a koratavaszi március végén menyasszonyommal összeházasodtunk, és mi is megpróbáltunk a körülményekhez igazodva új életet kezdeni. Az új élet viharosan kezdődött, és súlyos megalázásokkal, megpróbáltatások sorozatával folytatódott.

Egybekelésünk után néhány nap múlva hívtak a községházára. Ott Bárdos nyilvántartó kezembe adott egy katonai behívót, hogy másnap reggel jelentkezzem Szerencsen a kat.nyilvántartóban, mert megalakult az új magyar hadsereg. Minden őrmestertől felfelé viselt rendfokozatú egyén, aki idehaza van, be kell, hogy vonuljon.

Másnap reggel Szerencsen a nyilvántartóban jelentkeztem, ahol egy főtörm. fogadott, és nyilvántartásba vétel után közölte, hogy másnap reggel Sátoraljaújhelybe kell menni, mert a határőr laktanyában lesz az új elosztás. Amíg beszélgettünk, szemem a ruhafogason lógó köpenyre esett. Egy csendőrségi köpeny volt. A főtörm. is észrevette, hogy a köpenyt nézem, mert mielőtt kérdezhettem volna, megszólalt:

- Ne törd rajta a fejed, mert én is csendőr voltam. Itt szolgáltam a szerencsi őrsön, ide nősültem, és most itt lakom a volt csendőrlaktanya mellett. Nézd - mondta bizalmasan -, a jelen helyzetben ez a legjobb, amit tehetünk, bár nincs kizárva, hogy bennünket újra visszahelyeznek volt munkaterületünkre.

(Akkor még nem tudtuk, hogy azt Sztálinék már halálra ítélték.)

Másnap Sátoraljaújhelyen vagy 15-20 tartalékos tiszt és néhány altiszt jelent meg. Egy Fehér, vagy Fejér nevű fhdgy. tartott előadást az új magyar hadseregről és az elosztásról. Én Szerencsre, a volt csapattestemhez kaptam beosztást a 21/III.zlj.8. századhoz. Századparancsnokom Jakab Antal tart.fhdgy. taktaharkányi tanító, gyermekkoromtól jól ismertük egymást. Zlj. segédtiszt lett Juhász Károly zls., régi jó barátom. Én századparancsnok-helyettes lettem, míg a hasonló nevű, de nálam két évvel fiatalabb Szendi Jóska szakaszvezető lett a szolgálatvezető. A 8.század törzse tiszta taktaharkányi, mert én is ott születtem. Egyébként a tisztek, altisztek, tisztések és legények kivétel nélkül a környező községekből valók voltak. Túlryomó részben 40-50 év között lévők, akik annak idején nem lettek katonai szolgálatra bevonultatva. Csak néhányan voltunk, akik valóban tényleges szolgálatot végeztünk. A tisztek kivétel nélkül tartalékos állományúak voltak, főleg a környező községekből, iskolai tanítók.

Se felszerelés, se ruházat, se élelem nem volt, de a laktanyában még szállás sem. A bevonultatottak éjjelre hazamentek aludni a családjukhoz. Minden reggel 8 órakor kellett nekik jelentkezniük a laktanyában, ahol megkezdődött a kiképzés, illetve a katonai gyakorlat, ami saját civil ruhájukban történt, és csak a menet, sorakozó és fordulatokból állt. Ételnek a saját megukkal hozott élelemből kellett. Ezt később kiegészítette az a csekély mennyiség, amit a falvakban rekviráltak. Az egész alakulatnál csak nekem volt pisztolyom, és egy zárvázat nélküli puska, amivel az őr a kapunál állt, és Juhász Karcsi-nak volt egy tiszti kardja. Ennyi volt az összes felszerelés. A kevés foglalkozás után a legénység azzal töltötte az időt, hogy csatangolt a városban, és itták a tengeriből és melaszból saját maguk főzte pálinkát, amit minden reggel magukkal hoztak. Sokan néhány napi lézen-

gés után vissza sem jöttek. Az ilyeneket egyszerűen kihúztam a névsorból. Senki nem törődött azzal, hogy a század létszáma tegnap 80 fő volt, és ma csak 75. Tudtuk valamennyien, hogy ez csak arra jó, hogy ne legyünk otthon.

Az utcákon, házak és épületek falain hatalmas, szovjet katonát ábrázoló falragaszok jelentek meg a következő felírással: „Saját odújában pusztítjuk el a fasiszta fenekadarát!” A debreceni ideiglenes kormány névsorát és felhívását is közölték különböző falragaszok. Gondosan tanulmányoztam a névsort, akiket ha személyesen nem is, de névről mind ismertem. Dálnoki Miklós Béla, Zsedényi, Gyöngyösi, Erdei Ferenc, a csendőrség volt felügyelője, Faragho Gábor altábornagy és társai. A névsort nézegetve úgy gondoltam, hogy ezek az emberek, akik az előző rendszerben is fontos pozíciókat töltöttek be, nem akarhatnak rosszat a nemzetnek. Bár tévesen, de a jövőt bizakodóan ítélt meg. Mint ahogy mások is, hamis illúziókba ringattuk magunkat. Erre hamarosan rácafoltt a nemsokára ugyancsak falragaszokon megjelenő hír: „Jön Rákosi! Jön Rákosi!” Az egyszerű magyarnak fogalma sem volt, hogy ki az a Rákosi. Nem tudták, hogy az már a 19-es vérgőzös kommunista uralom idején is szerepet játszott. Az elkövetkező években a saját bőrén ismerte meg a magyarság ennek a véreskező zsidónak a nevét.

A napok rohamosan teltek. Magyarország területe teljes egészében a szovjet martaléka lett. A harcok megszűntek. A feltámadás ünnepe, a húsvét is elmúlt, csak a Nemzet feküdt nagypéntek sírjában, ha nem is meghalva, de alétan, eszméletlenül. Kőszá hírek terjedtek mindenfelé, és ezeket mindenki úgy magyarázta, ahogy szerette volna a valóságban. Időközben az összeszedett – elhagyott – katonai dolgokból lassan megindult a zlj. felszerelése, mert mint ahogy mondták, a felszerelés után a zlj. a németek elleni harcra fog indulni. Bár hihetetlennek tűnt, hogy egy ilyen szedett-vetett társaságot, akik még puskával sem voltak ellátva, harcra be lehessen vetni, akiknek a napi élelmiszerét is csak rekvirálással tudják úgy ahogy biztosítani. Nem is vette senki komolyan ezeket a híreket. Közben teljesen kitavaszkodott – ezen az éven a tavasz a szokottnál korábban köszöntött be –, a munkás kezekre otthon is nagy szükség volt. Nagyon leapadt a zlj. létszáma, ami már nagy gondot okozott a paracsnokoknak.

Az egyik délelőtti ügyeletos usztiként a zlj. irodájában beszélgettem a zlj. segédtisztjével, Juhász Károly zászlóssal, amikor a küldönc a postával befutott. Nem sok posta volt ebben az időben. Néhány levél, az is parancs, vagy utasítás volt. Együtt bontottuk fel a boríté-

kokat. Az egyikben a miskolci VII. ker. parancsnokságától, Kafka ezredstől való parancs volt, amelyben elrendelte, hogy az állományban lévő volt csendőröket, mint megbízhatatlanokat azonnal le kell szerelni. Juhász Karcsival egymásra néztünk.

Én tőle, ő tőlem várta a választ, majd kis hallgatás után én szólaltam meg, mondván, hogy részemre ez remekül hangzik, de engem Kafka ezredes nem fog leszereltetni, és az amúgy is kemény hangom még keményebbé vált.

- Én leszerelem saját magamat. Légy szíves, töltsd ki a leszerelési papíromat, és ha a fhdgy. zlj.pk. bejön, írasd vele alá, én addig elmegyek és elintézem, hogy a hónapi fizetésemet felvehessem, mert az esti vonattal utazni akarok haza. Addig is, szervusz!

Visszamentem a szd. körletbe, és a századot, ami már csak szakaszlétszámra olvadt, sorakoztattam, röviden tájékoztattam őket, majd mindegyikkel kezét fogva elbúcsúztam tőlük, sok szerencsét kívánva nekik.

Délutánra fordult az idő, mire a fizetésemet sikerült felvennem, majd utána visszamentem a zlj. irodára, ahol már Juhász Karcsi várt az aláírt leszerelési papírral. Elbúcsúztam tőle is és a zlj. pk. főhadnagytól, aki Megyaszó községben volt tanító, és hátra se fordulva kiléptem a laktanya vaskapuján. Ekkor már tudtam, hogy oda, mint katona vagy hasonló személy, többé már nem fogok visszatérni. Elin-dultam egy másik úton, amelyről még nem tudtam, hogy hová fog vezetni.

2 fejezet

Leszerelésem után nem tudtam mihez kezdeni. Földet nem kaptam, nem is akartam, hogy kapjak, de ha akartam volna is, ilyen magamfajta reakciós, fasiszta bitangnak - mert ennek minősítettek az első perctől -, a nép ellenségének és az urak védelmezőjének csak internáló tábor és börtön jár. Néhányszor átmentem Szlovákiába apósomnak segíteni, és olyankor visszajövet jól megrakodtam mindennel, ami kettőnk részére biztosította a megélhetést.

Az egyik napon elhatároztam, hogy visszaviszem Budára a kapott civil ruhát, amelyben megszöktem és hazajöttem. Katonai személyazonossági igazolványomat szándékosan nem adtam le, és ingyen utaz-

tam a vonaton. A Keleti pályaudvartól a Lajos utcáig való gyaloglásom közben most először látnam azt a rettenetes pusztulást, ami a fővárost érte. A Vár és a Vármező mellett összeomlott és kiégett épületek. Ősztönőmnem nem tudtam ellenállni, és utamat a Vár felé vettem. Az egyik épületbe egy német repülőgép volt befűródva a fal és a tetőszerkezet közé. A volt támpontunk helyén csak egy romhalmazt találtam, a saroképület a földdel volt egyenlő. Vajon hány bajtársat temetett maga alá? Lesz-e még élet ezeken a romokon? Kísérjem-e még az élet ezen a löporfűstös és hullaszagú helyen, ahol most állok? A Lajos utca 105. sz. ház lakói örömmel fogadtak, különösen Patakyék örültek, hogy sikerült szerencsésen hazajutnom. Beszámoltam nekik az eddig történeteikről, és még egyszer megköszöntem azt a nagy áldozatot, amit érdekemben tettek. Még aznap este visszaindultam a falumba.

Pünkösöd felé közeledtünk, amikor egy napon felszólítást kaptam, hogy jelenjek meg igazolás végett a katonai igazoló bizottság előtt, de előző szolgálati helyemről, a községi előjáróságtól, vagy a Nemzeti Bizottságtól szerezzek be olyan igazolványt, mely szerint sem háborús, sem népellenes cselekményt nem követtem el. Én ugyan nem kértem az igazolásomat, de ők utasítottak. Gondolkodóba ejtett a dolog, és törtem a fejem, hogy mit csináljak? Végre is elhatároztam magam, hogy beszéljek Munk György volt nagybirtokossal, aki időközben családjával visszajött a községbe, de mivel a kastélya romokban hevert, így a volt postamesterné, Tisza Miklósné lakásába költözött be. Úgy gondoltam, hogy annak idején a ref. egyház... gítert neki, hogy feigye a ref. vallást, és a deportálástól megmeneküljön. Munk ígéretet tett, hogy mivel a katonai igazoló bizottságnak ő is tagja, megpróbál segíteni. Így határoztam el magam arra a végzetes lépésre, hogy elmegyek a volt szolgálati helyemre, Bárdfalvára (Berbesti), és megszerzem a szükséges papírt, mert a román lakosság körében rendkívül népszerű voltam, amiért ügyes-bajos dolgaikat, amivel hozzám fordultak, még azt is, ami hatáskörömön kívül esett, elintézték nekik. Néhány héttel azeelőtt a volt őrszöríetemből való románokkal beszéltem a szerencsi vasútállomáson, akik onnan sőt hoztak, mivel Magyarországon sóhiány volt, természetesen csere alapon. Azt mondták, hogy amikor otthonról eljöttek, zsidók még nem voltak odahaza. Ez azért volt fontos, mert akkor már köztudomásúvá vált, hogy a hazatért zsidó munkaszolgálatosokból alakult rendőrség a volt csendőrség tagjai ellen hajtóvadászatot rendelt el.

Pünkösdi hetében mentem el a katonai parancsnoksághoz, ahol kaptam egy kétnyelvű utazási igazolványt, amelyet az orosz parancsnokság is ellátott bélyegzővel. Ennek az igazolványnak a birtokában indultam útnak a pünkösdi utáni napon Máramarosszigetre. Bár feleségem és anyósom kértek, hogy ne menjek, de megnyugtattam őket, hogy nem történhet semmi bajom. A zsidók nincsenek otthon, a románok pedig lelkesedéssel fognak fogadni, hogy újra látnak.

Azonban minden váratlan eshetőségre gondolva a 7,75-ös német Walter pisztolyomat zsebre vágtam. Az úton minden simán ment, orosz katonai járőrök igazoltattak több esetben, és papíromat rendben találták. Minden különösebb baj nélkül értem el Királyházát. Ott azonban érdeklődésekre azt mondták, hogy Máramarossziget felé a nap folyamán nem valószínű, hogy személyvonat fog menni. Egy tehervonat állt az állomás előtt, odamentem a mozdonyvezetőhöz és kérdeztem, hogy hová mennek. Azt mondta, hogy M.szigetre, kapaszkodjunk fel egy fékező fülkébe. Egy idősebb egyén is csatlakozott hozzám, aki a fia részére ment igazoló papírokért Rónaszékre.

Éjjel 10-11 óra körül vánszorgott be a tehervonat Máramarosszigetre. Az állomás épülete tömve volt civilekkel, orosz katonákkal. Ruszin, román, orosz és zsidó egymás hegyén hátán összekeveredve a borzalmasan büdös és piszkos váróteremben. Körülnézve láttuk, hogy ott reggelig képtelenek vagyunk maradni (bár maradtunk volna!), és indítványoztam az öregnek, hogy induljunk el a városba. Ismerek egy családot a város központjában, 10-15 percnyi járás innen, és ott meg tudunk aludni. Reggel ő is és én is folytatjuk az utunkat. Nem tudtuk, hogy még itt sem szabad éjjel polgári személyeknek az utcán járni. Fele úton lehattunk, amikor velünk szemben egy orosz járőr feltűnt, és hozzánk érve kérte az igazolványainkat. Az öregét visszaadták, az enyémmre azt mondta az egyik orosz, hogy nem jó.

- Miért nem jó? - kérdeztem. - Az orosz parancsnokság állította ki, és Magyarországról jövök - magyaráztam a ruszki katonának kevés ruszin nyelvtudásommal. Már úgy látszott, hogy sikerült őket meggyőznöm, mert nyújtotta felém az igazolványt, amikor az ördög két részeg magyar vasutast sodort oda, akik elkezdték a ruszkiakat ölelgetni, közben gajdoltak ott nekik valamit oroszul. Ez nem tetszett a ruszkiaknak, és géppisztolyaikat nekünk szegezve intettek mind a négyünknek, hogy „dávaj a komandantra” (parancsnokságra). Most már tudtam, hogy bajban vagyok, ha a parancsnokságon megmotoznak és a pisztolyt megtalálják nálam, partizánnak minősíthetnek, és egyből kinyiffantanak. Amíg kísérték bennünket, próbáltam a pisztolyt eltüntet-

ni, de észrevétlenül lehetetlen volt. Arra is gondoltam, hogy leiövöm a két ruszkit, és az éj sötétjében eltűnök, de ez a terv rendkívül veszélyes volt, és kevés sikerrel kecsegtetett. Sikertelenség esetén szitává lőnek. Elejtettem a tervet és belenyugodtam a helyzetbe, gondolván, hogy út közben valami történhet. De nem történt semmi.

A parancsnokságon egy folyosóra kísérték. Az egyik ruszki elment és kis idő múlva egy tisztel (kapitányféle) jött vissza. A tiszt elkérte az igazolványainkat, megnézte és visszaadta azzal, hogy maradjunk ott a folyosón. Gondoltam, hogy szabadon fog eresztetni, mert egyébként csendes, jóindulati ürgének nézett ki. Nem ordított, mint általában a ruszkiak szoktak. Azonban nem így történt, mert nem sok idő elteltével megjelent a folyosón két román rendőr, akiknek átadott, és azok a szemben lévő román rendőrségre kísérték bennünket. Végeredményben majdnem oda érkeztünk, ahova el akartunk menni, mert a rendőrség melletti házban lakott az ismerősöm (Mózes Endre erdőőr jóbarátomnak a nővére), de a balszerencse folytán a rendőrségen kötöttünk ki. Ez volt a máramarosszigeti politikai rendőrség (Siguranta) főhadiszállása. Egy nagyobb helyiségbe kísérték bennünket. Sokan voltak már ott, férfiak, nők vegyesen. Baryukkal, hátizsákokkal és táskákkal megrakva, főleg zsidók, akik a deportálásból voltak visszatérőben. Itt igazolták őket, és irányították lakóhelyeikre. Egy félszemű ávós intézkedett (pontosan úgy nézett ki, mint Mojse Dyan), ez igazoltatott minket is. A két vasutast igazolta először, akik közben kijózanodtak. Megnézte a papírjaikat, visszaadta és a többi közé küldte, utána az őreget is. Amikor az én igazolványomat vizsgálta, rám nézett és kérdezte, hogy hová megyek?

- Bárdfalvára - válaszoltam.

- Minek? - kérdezte.

- Igazoló papírokért - válaszoltam.

- Majd mi igazoljuk magát - szölt, és papírjaimat eltette. Intett egy rendőrnek, hogy kísérjen el. A négy személy közül csak én ragadtam ott, és ezzel sorsom megpecsételődött.

A rendőr bekísért egy helyiségbe, amelyet a mennyezetről egy halvány fényű villanygőz világított meg. A helyiségben három egyén volt, egy 35-40 év közötti román, aki az egyik községben a magyarok alatt bíró volt, egy 17-18 éves fiú, Fellner Lajos Felsővisóról, aki azért volt ott, mert szász vagy sváb származású volt, és egy Sipos nevű magyar, aki a háború előtt és alatt M. szigeten a kisállomáson teljesített szolgálatot, és most Nyíregyházáról ment vissza igazoló papírrért.

Reggel jött a rendőr, kinyitotta az ajtót. A rendőrben egy ismerős románt fedeztem fel, aki a volt örskörlethez tartozó községben lakott. Ő is meglepődött, amikor meglátott, „Bune gyiminyáca, domnu Szendi!” – köszönt meglepetésében.

– Hogy kerülsz te ide? – kérdezte. Mondtam neki, hogy Bárdfalvára akartam menni, de az oroszok az éjjel elfogtak és ide kísértettek. Megcsóválta a fejét, de nem szólt semmit.

– Szeretnék a WC-re menni – mondtam neki.

– Kísérjen el! Jöjjön – mondta, és bezárta az ajtót –, ott van balkéz felől a WC.

Bementem a WC-re, nem volt bent senki. Gyorsan kivettem a pisztolyt a zsebemből és belelöktem a WC kagylójába, a tárat pedig egy használaton kívüli vaskályha hamujába löktem. (Szerencsémre, amikor a fogdába kísérték éjjel, nem motoztak meg.)

Alighogy végeztem a pisztoly eltüntetésével, és éppen a vizet húztam le, a hátam mögött belépett valaki. Hátrafordultam és meglepetésemben csaknem felkiállítottam. A belépő egyén Nyitrai János határőr szakaszvezető volt, a tatárhágói határőrség helyettes parancsnoka.

– Mit keresel itt? – kérdeztem tőle.

– Most kísérték be – mondta –, a rendőr itt áll az ajtó előtt.

Azt hittem, hogy ellenem hozzák be tanúnak, mivel 1941-ben, amikor Körösmezőre voltam vezényelve határlezáráshoz, többször megfordultam járőrszolgálatban a tatárhágói őrsi laktanyában.

– Nem ismerjük egymást – mondtam neki – érted, nem ismerjük egymást!

Tovább nem beszélhettünk, mert nyílt az ajtó, és a rendőr benézett rajta. Én megkönnyebbülten mentem vissza a zárkába, amely előtt a rendőr várt, míg Nyitrait a rendőr elkísérte az emeletre.

Talán fél óra, talán kevesebb telt el, ahogy Nyitrait felkísérték az emeletre, egyszercsak egy velőtrázó ordítás hallatszott le a fogdahelyiségbe, néhány perc múlva valami zuhanásféle és utána futkosás. Dermedten néztünk négyen egymásra, de egyikünk se szólt egy szót se.

Délelőtt 11 óra körül lehetett az idő, amikor a fogda ajtaja kinyílt, és a gatyás rendőr jelent meg.

– Domnu Szendi – mondja – jöjjön, fel kell kísérenem az emeletre!

– Máris mehetünk – mondtam, mert el voltam készülve, hogy minden pillanatban hívhatnak.

Egy tágas utcai szobába kísért a rendőr, ahol a félszeműn kívül még négy zsidó - akik közül hármat, Mendelovicsot, Kaufman Pubit, aki rófos kereskedő segéd és Adlert, a fiákeres kocsist - személyesen és névről is ismertem. A negyediket, egy hentes segédet, aki a Nagybocksó melletti Tiszaveresmartra való volt, és a félszeműt, kinek nevét később tudtam meg, Dr. Wohl Zoltánt nem ismertem. Amikor a rendőr bekísért a szobába, az öt zsidó megvetően, vigyorogva és kéjelegve nézett rám. Ez alatt az 1-2 perc alatt arra gondoltam, hogy az 1-2 órával ezelőtt agyonvert Nyitrait én is követni fogom. Nem maradt sok időm gondolkodni, mert a rendőr eltávozott a szobából, és a félszemű közelebb lépett hozzám.

- Mi voltál te Bárdfalván?

- Csendőr voltam - válaszoltam.

- Na, az anyád csendőr briganti istenét, mondd meg, hogy hány zsidót gyilkoltál meg!

- Egyet se! - feleltem.

Ebben a pillanatban mind az öt zsidó rámvetette magát, és elkezdtek rúgni, géppisztoly agyával ütni. A félszeműnél egy karvastagságú görbebot volt, azzal ütött agyba-főbe. Mint a megveszekedett fenekvadak, úgy estek nekem. Hogy mennyi ideig tartott az az őrzöngő ütlegelés és rugdosás, nem tudom, mert félig eszméletlen állapotban voltam. A falnak dőlve ültem a szoba padóján. Számból, orromból ömlött a vér, ruhám csupa egy merő vér volt. A hozzám intézett kérdéseket, amelyeket ezek a minden emberi formából kivetkőzött zsidók intéztek hozzám, alig hallottam. Az összes kérdés csak zsidókkal kapcsolatos volt. Hány zsidót lőttem agyon, hol voltam a zsidók deportálásakor stb. Amikor tagadó választ adtam, akkor újból nekem estek, és üjtöttek és rugdaltak. Végre megjelent a rendőr, és lekísért a fogdába. Arcom össze volt törve, orromból és számból még mindig szivárgott a vér.

A fogdába érve az ott lévők megdermedve néztek rám. Én leültem a fal mellé a hátizsákomra, két karomat a térdeimre fekterve, arra pedig a fejemet ráhajtván, szólanul néztem a padlót, és megátkoztam azt a percet százszor, amelyiken elhatároztam az idejövetelem. De most már késő volt. Fogdatársaim nem kérdeztek semmit, hagytak így magamba mélyedve gondolkodni. Ajtónyitásra emeltem fel a fejem. Az ajtóban Kodrea Péter, volt magyar rendőr állt, most román rendőri egyenruhában. Felém fordulva kérdezte:

- Hogy kerültél ide? Minek jöttél ide vissza? Mit tudok neked segíteni? - kérdezte.

- Fogalmam sincs - válaszoltam -, látod, milyen állapotban vagyok. De ha tudnád értesíteni Bárdfalván Kodrea Gyurit, vagy Mózes Endre erdőőrt Farkasréten, hogy itt vagyok!

- Mózes Endrét keresik - mondta -, valahol bújkál, de Kodrea Gyurival fogok beszélni, hogy tegyenek valamit az érdekedben, ha tudnak.

- Sajnos - tette hozzá halkabbra fogva a szavát -, nem hiszem, hogy sokat tudjanak tenni.

Délután valami lötyedéket adtak román csajkában. Estére már az arcom és a szemem bedagadt, a bal fülemre már nem hallottam, csak zúgott. Ha bármelyik testrészem megmozdult, éles fájdalom hasított bele. Másnap reggel a helyi újság (Poporul) már közölte, hogy el vagyok fogva, és bárki, aki tud valamit ellenem, jelentkezzen a Sigurantán.

Másnap reggel két egyént kísérték a fogdába. Egy idősebbet, 50-70 év közöttit és egy fiatalabbat. Az idősebbnek az egész arca össze volt törve, míg a fiatalabbnak a fejéből folyt a vér, végig az arcára, mert a koponyáját törték be. Az idősebbikben régi ismerőst fedeztem fel. A budafalvi (Budesti) bíró volt, Czuk Gyula. Még az Osztrák-Magyar Monarchiában volt magyar rendőr, majd amikor Erdélyt a románoknak ítélték oda, román rendőr lett, és onnan ment nyugdíjba. Utána a községben nyitott egy kis kocsmát. Amikor 40-ben visszakerült hozzánk, ő lett a község bírója, mivel jól beszélte a nyelvünket.

Kérdésemre elmondta, hogy azért tartóztatták le és verték össze, mert nem akadályozta meg, mint bíró a zsidók deportálását Budafalva községből. Bitangul összeverték őt is, ugyanazok a zsidók, akik előzőleg engem is.

A fiatalabb a közeli Rónaszék községből való volt, Szarvasszói Sándor, 26-28 éves. 18 hónapig volt próbacsendő is, de a próbaszolgálat leteltével leszerelt és átment a pénzügyőrséghez. Őt is azért verték meg, mert csendő, pénzügyőr és magyar volt. Semmiféle vádat nem tudtak ellenük beszerezni, de egyikőnk ellen sem, akik jelenleg ott voltunk elfogva.

Ezen a napon újra felvittek a vallató helyiségbe, és újra eszméletlenül ütöttek és rúgtak. Minden áron arra akartak kényszeríteni, hogy valamilyen zsidó ügyet vállaljak magamra. Úgyszintén azt akarták tudni, hogy a felsőapsai őrs parancsnokának, Szigeti Miklósnak hol van a tartózkodási, illetve a lakóhelye. Tudtam, hogy miért akarták tudni, de azt is tudtam, hogy magamon ezzel nem segítek. Abban biztos voltam, hogy terhelő bizonyítékot ellenem nem tudnak be-

szerezni. Ha csak egy-két román korcsmai verekedő nem jelentkezik, akiket a korcsmai verekedés közben, vagy után néhány pofonnal erkölcsi oktatásban részesítettem a jövőbeni viselkedést illetően. Ezt nem is tagadtam, de Mendelovicséknak nem román ügy, hanem zsidó ügy kellett.

A harmadik vagy negyedik napon Sipost, a vasutast szabadon engedték. Odaadtam a feleségem címét és megkértem, hogy Nyíregyházára való hazaérkezése után értesitse a feleségemet, vagy szüleimet, hogy mi történt velem és hol vagyok. Sajnos, ígéretét nem tartotta be.

A napok teltek, de a kihallgatásoknak és veréseknek nem akart vége szakadni. Volt olyan nap, amikor kétszer is (dél előtt-délután) kihallgattak, és kétszer is megverték. Az arcom, fejem bedagadva, testem elborítva kék, zöld és vörös foltokkal. Enni már csak folyadékot tudtam, mert az államot és számat már nem tudtam mozgatni.

Az újságfelhívásra román nem jelentkezett. Egyedül Bárdfalváról a sakter jelent meg, de az is csak annyit tudott mondani, hogy amikor az ungvári nyomalosztály nyomozó járőre 80-100 rendbeli okirathamisításért - amit azáltal követett el, hogy olyan zsidóknak állított ki születési anyakönyvi kivonatot, akiknek nagy része Galíciában született, és soha sem volt magyar állampolgár - letartóztatta, és az őrsőn kérdezte ki, én kikérdezés közben megfenyegettem, hogy valljon be mindent a nyomozóknak, mert rosszul járhat.

A sakter megjelenése után talán a második nap délután - másodszor - jött a rendőr értem. A újra kísért fel. Most kivételesen másik helyiségbe vitt, ahol a félszemű várt egy 25 év körüli zsidóval, akit azonnal felismertem.

- Ismered ezt? - mutatott a mellé állóra.

- Ismerem - feleltem.

- Ki ez?

- Hoffman Pinkász - feleltem. - A zsidók deportálása előtt én kézbesítettem ki neki a munkaszolgátra szóló behívót, amikor már nem lett volna szabad. Azonkívül Budapesten találkoztam vele, amikor a szőlőkben egy prэшáz pincéjében több társával, mint partizánt elfogtuk.

Wohl ránézett Pinkászra, aki intett a fejével, hogy igazat mondtam.

- Mit csináltatok ezekkel a zsidókkal? - kérdezte Wohl.

- Elfogásuk után valamennyiüket bekísértük a Margit körüti fogházba.

- Nyilas csendőr volt! - vágta rá Pinkász.

- Tehát nyilas csendőr voltál? - szólt Wohl. - Az anyátok briganti csendőr istenét, ti vertétek ki a szememet! - és a vastag botjával lesújtott rám.

- Milyen ember volt ez Apsán? - kérdezte Pinkásztól.

- Nem volt rossz ember, de nyilas csendőr volt.

- Az nem igaz! - feleltem. - A csendőrség és a honvédség soha se volt nyilas, csak a kötelességét teljesítette!

A háború befejezése után világszerte filmek, könyvek, újságok milliói kürtölték a magyarországi zsidók ellen elkövetett kegyetlenségeket. Ezeket ítélték hamis vádak alapján halálra és végeztek ki. Sok ezret életfogytiglani, vagy hosszú börtönbüntetésre, azzal, hogy zsidókat végeztek ki, zsidókat bántalmaztak, a deportálásban részt vettek vagy közreműködtek.

Amikor a nemzet élet-halál harcát vívta az ellenséggel, amíg a magyarság színe-java hullott a szovjet elleni harcban, és az amerikai bombázások mindent elpusztító tűzében, addig a magyarságnak egy bizonyos része az ellenséggel szorosan együttműködött. Számtalan eset bizonyítja, hogy nyilas egyenruhába öltözött zsidók sorozatos gyilkosságokat követtek el. És hogy mennyire igaztalan általánosítás a nyilasok kegyetlenkedésének a híre, azt .. Budai szőlőkben elfogott zsidó partizánok esete is bizonyítja. Ha a nyilasok nem humánusak, akkor ezek a zsidók nem éltek volna túl a háborút, mert mint partizánokat a hadi törvények értelmében egytől-egyig ki kellett volna végezni.

Nem volt helytálló a magyar közmondás: „Jótt helyébe jót várj”. Rá kellett döbbennem, hogy nagylelkűségemet és jószívűségemet nem viszonzták, pontosan azok, akiknek kötelességük lett volna. Most saját bőrömnön éreztem, hogy itt egy olyan engesztelhetetlen gyűlöletről van szó, amely nem ismer határt.

A Pinkász-szal való találkozás utáni nap délelőtt a fogdaajtó figyelőnyílásánál két fej, egy női és egy férfi fej jelent meg. A nő Telepnyán Mária volt Farkasrévről, a férfi Marina Gyuri volt Bárdfalváról, és nevemen szólítottak. A nő Mszigeten magyar iskolába járt, beszélte a magyar nyelvet. Az apjának kis vízimalma volt, és a csendőr járőr több esetben megfordult náluk, így ismert engem is. A lány ennivalót akart adni, de én nem fogadtam el, mert úgy se tudtam volna elfogyasztani. Azonban Marina Gyuri román szakaszvezetői egyenruhában való megjelenése veszélyesnek ígérkezett, amit már a tekintete elárult.

Marina Gyuri és fivére Juon (János) volt Bárdfalva község réme. Az egész életük csak lopásból és verekedésből állt. Szegény apjuk, az öreg Marina Péter sokat szenvedett ezért a két elvetemedett fiúért. Panaszkodott is az öreg, de ilyenkor Monori őrm. mindég azzal vigasztalta meg, hogy ne féljen. Péter bácsi, a rossz embereket megveri az Isten. Rengeteg baja volt velük az őrsnek mindaddig, amíg egyszer megunták a csendőrökkel való barátkozást, és egy lopás elkövetése után, mielőtt a járőr elfoghatta volna őket, átlibbentek Romániába.

A Romániába való átszökésüket főleg az 1942-43. évi szilveszter éjszakai verekedés váltotta ki, amikor is egy Báryin János nevűt vasvillával úgy megverték, hogy csaknem belehalt. Legnagyobb bosszúságunkra a két Marina fiú kézrekerítésére és az ügy nyomozására Monori őrm.-t és engem vezényelt ki az őrsparancsnok. Egész éjjel és másnap újévkor is nyomoztunk az ügyben, a két jómadár kézrekerítésére. Még Aknaszlatinát is megjártuk gyalog, de hiába. Délután fáradtan érkezünk haza az őrsre. Meglepetésünkre a két jómadár az őrs konyhájában ült megbilincseelve. Bejelentés alapján az őrs egy másik járőre egy szénapadláson elfogta őket. Mivel ekkor kaptak egy kis erkölcsi kioktatást, szabadlábra helyezésük után igyekeztek a csendőrség látóköréből magukat kivonni. Kb. két hónap múlva, egy gyapjúlopás után vették az irányt Romániába. Így került Marina Gyuri a román hadsereghez, és így tért vissza Máramaros megyébe, a szülőföldjére.

A fogdai látogatást követő délelőtt újra felkísérték Dr. Wohl Zoltán irodájába, ahol Marina Gyuri is jelen volt.

- Ismered ezt a szakaszvezetőt? - kérdezte Wohl.

- Ismerem - feleltem. - Bárdfalváról szökött meg a testvérével Romániába egy gyapjúlopás elkövetése után.

Erre Marina Gyuri elémm lépett:

- Emlékszel?

A következő pillanatban ágyékon rúgott. Éreztem, hogy a vizeletem folyik végig a nadrágom szárán. Wohl kéjelegve nézte az esetet. Látták, hogy a padló, ahol álltam, nedves lett, nem bántottak tovább és visszakísértettek a zárkába.

A következő nap délelőttjén újra Mendelovicsékhoz kísérték. A lépcsőn az egyik volt szakácsnénk jött velem szembe. Több mint valószínű, hogy velem kapcsolatban kérdezték ki. Amikor közvetlen melém ért, könnyezni kezdett, és csak annyit mondott:

- Szendi u., az Isten szerelmére, miért jött ide vissza? - és mielőtt bármit is válaszolhattam volna, lement a lépcsőn.

Egy gondolat foglalkoztatott állandóan, a szökés gondolata, hogy mielőtt a zsidók Nyitrai János sorsára juttatnak, az életem kockáztatása árán is megszökjem. Az ebédidő alatt - az ebéd még mosléknak is rossz volt -, amíg megettük az udvaron egy rendőr felügyelete mellett, az egész terepet, épületeket, kerítéseket stb. részletesen megfigyeltem. Nem adódott megfelelő alkalom, így várnom kellett a terv végrehajtásával, és szembe kellett néznem a további kínzásokkal.

Abban nem reménykedtem, hogy a zsidók szabadon fognak engedni, és abban, hogy a román barátaimnak a kiszabadításomra irányuló kísérlete sikerülni fog. Kodrea Péter rendőrtől megkaptam az üzenetet, hogy Kodrea Gyuri és még néhányan Bárdfalva (Berbesti) községből mindent elkövetnek a kiszabadításom érdekében. És ez igaz is volt. Kőteg pénzt áldoztak, és teljes felelősséget vállaltak értem. Azt akarták, hogy szabadlábra helyezésem után a román csendőrség kötelékében Bárdfalván teljesítsek csendőri szolgálatot, de a románok szava annyit se számított, mint vizen a buborék.

Már második hete voltam a fogdában, amikor az egyik délelőtt egy jólöltözött, kiváló kondícióban lévő egyént hoztak a fogdába. Mindegyikünkkel kezet fogott, és leült a padlóra. Senki nem szólt egy szót se, mert az új jövevényekkel szemben mindenki bizalmatlan volt. Mindenki várta, majd megszólal egyedül, és megmondja, hogy miért van itt. Kis várakozás után megszólalt magyarul.

- Melyiketek a Szendi?

- Én vagyok - fordultam feléje - mit akarsz?

Felállt, hozzám jött, kezet nyújtott és bemutatkozott.

- Libermann vagyok - mondta.

Ha nem mondta volna is a nevét, a belépéskor láttam, hogy se nem magyar, se nem román.

- Én vagyok a M.szigeti csendőrség parancsnoka - felelte (ez érdekes, gondoltam magamban), - és köszönöm magának, hogy 1943. telén, amikor az öcsém szekérrel Bárdfalváról M.szigetre vitte, odaérve megvacsoráztatta a Rusznyák féle étteremben, visszafelé menet pedig jól bebugyolálta a csendőrtakaróba, hogy meg ne fázzon.

- Semmi köszönet nem jár érte - válaszoltam -, emberbaráti kötelességből tettem, és azért nem jár köszönet. Honnan tudja ezt? - kérdeztem.

- Az öcsém mondta ezt nekem.

- Ne haragudjon - mondtam neki - ha maga csendőr parancsnok, hogy kerülhetett ide?

- Nagyon egyszerű - felelte -, a nagynénémről értékes ékszerek maradtak, amit visszaérkezésemkor birtokomba vettem, és most ezek azt akarják, hogy ezeket adjam át a zsidó közösségnek. Én ezt megtagadtam, és ezért hozták be.

Szépen hangzott az egész előadás, azonban én ennek ellenére gyanúsnak találtam, és igen óvatos voltam. Úgy éreztem, hogy az egész - bár részben igaz volt - az én megítélésemre van kitervezve, tehát nagyon óvatosan feleltem neki, nehogy csapdába ejtsen. Libermannit még aznap délután elkísérték kihallgatásra, és többé nem is jött vissza közénk. Ez megerősítette a gyanúmat, hogy óvatoságom helyes volt, bár az öccsével való történetet pontosan úgy mondta el, ahogy az történt.

Aznap és másnap se vittek kihallgatásra. Szinte megkönnyebbültem, hogy a rendőr nem jött értem. Hm, gondoltam, mégis történhetett valami, és nyugodtabban feküdtem a padlón. Néztam a mennyezetet, és azon gondolkoztam, hogy a feleségem mit csinál és mit gondol, hogy nem mentem haza.

- Domnu Szendi - szólt be a fogdába a következő nap reggelén a rendőr -, jöjjön kihallgatásra!

Na, gondoltam, kár volt a korai megnyugvásért, mert nem maradt el a verés, csak késett. Miután a rendőr eltávozott Dr. Wohl irójából (először, mióta el voltam fogva), így szólt hozzám Wohl:

- Ide figyeljen, elkészítettük a jegyzőkönyvet, felolvasom magának és írja alá.

- Ne haragudjon - feleltem -, én nem tudok románul, és így nem írok alá semmit, mert nem értem meg a jegyzőkönyv tartalmát.

- Akár írja, akár nem, a jegyzőkönyvben foglaltak magára érvényesek, és amennyiben nem hajlandó aláírni, mi gondoskodunk róla, hogy aláírja! - emelte fel a hangját fenyegetően.

Tudtam, hogy mire céloz, és ezért mondtam neki, hogy olvassa fel a jegyzőkönyvet, és annak tartalmát fordítsa át magyarra. Hogy a magyar fordítás egyezett-e a román szöveggel, fogalmam se volt róla, de abban biztos voltam, hogy a jegyzőkönyv nem azt tartalmazta, amit ő nekem fordított. Azt mondtam neki, hogy aláírom a jegyzőkönyvet, de ha abban más van, mint amit nekem mondott, ha bíróságra kerül a dolog, mindent vissza fogok vonni. Akkor még nem tudtam, hogy az igazság és a jog a kommunista rendszerben ismeretlenek. Erről csak később győződtem meg.

A fogdába visszatérve a többiek már tudták, hogy aznap délután kísérik őket a Törvényszék épületében lévő internáló táborba. Én azonban nem tudtam, hogy engem is átszállítanak-e, vagy maradok. Idegesen vártam a délutánt. Akkor nyugodtam meg kissé, amikor a többiekkel együtt engem is átkísértek a törvényszék épületébe. Ott már volt vagy 50-60 vagy talán több, főleg M. szigeti magyar. Az öt bárdfalvai fiatal magyar közül – akiket az oroszok vittek el és adtak át a román hatóságoknak –, a legidősebb ott halt meg Máramarosszigeten.

Négyünket (Csuk Gyula, Szarvasszói Sándor, a felsővisói fiatal Fellner fiú és én) egy kétszemélyes cellába zártak a folyosó végén, úgy, hogy a többiekkel nem tudtunk érintkezni. A fogda négy személy részére kicsi volt, de legalább együtt maradtunk, akik a Siguranta fogdájában is együtt voltunk. Az ajtót ránk csukták, mi pedig fáradtan feküdtünk le a cella padlójára, arra gondolva, hogy talán a mindennapi kihallgatástól és verésektől megszabadultunk. Másnap reggel ajtónyitás után tapasztaltuk, hogy mi a többiektől el vagyunk különítve, s ez kissé gondolkodóba ejtett bennünket. Annak viszont megörültem, hogy a fogház parancsnoka ugyanaz a bárdfalvai fogházőr volt (Muresán), aki néhány hónappal azelőtt még magyar fogházőr volt. A másik szintén ismerős fogházőr Hosszúmezőről valósi magyar, Nagy Sándor volt. Őt még Erdély felszabadulása előtti időből ismertem, mert az oláhok elől átszöktek Magyarországra, és a mi községünkben kaptak menedéket, amíg visszatérhettek Hosszúmezőre, Csurka Sándorral és Fekete Jenővel együtt. (Csurka Sándort az oláhok agyonverték 1944-ben. Fekete Jenő pedig visszament Magyarországra, Taktaharkányba, ahol megnősült, és a község, illetve tanácsházán dolgozott még az 1956-os szab. harc leverése után is.)

Muresán volt szolgálatban, amikor átvittek bennünket a törvényszék épületébe, de akkor nem találkozhatott velem, annak ellenére, hogy a névjegyzékben olvasta a nevem. Nagy Sándor azonban meglepődött, amikor másnap meglátott. Röviden elmondtam a történeteket, mire megcsóválta a fejét és azt mondta, hogy örültség volt visszajönni. Megígérte, hogy mindenben fog segíteni, amit tud. Még aznap Muresán is megígérte, hogy beszélni fog Kodrea Gyuri barátommal Bárdfalván, és ugyancsak értesíti Mózes Endre erdőőr barátomat is. Ígéretét betartotta, mert másnap délben már Mózesnétől kaptam egy takarót és ebédet. (Csak azok kaptak fogházi kosztot, akiknek senki hozzátartozójuk nem volt). A m. szigetieket a család élelmezte.

Itt találkozom egy bárdfalvai elrománosodott magyarral, Márton Miklóssal, aki bár jól beszélt a nyelvünket, nem érzett velünk vérségi közösséget. Ő volt a Siguranta besúgója, mert rólam is mint bárdfalvai csendőrrel, leadta a drótot. Azzal dicsekedett nekem, hogy a sógornője, aki Sopronból került Bárdfalvára mint tanítónő, és az egyik Márton fiúhoz ment feleségül - valami vasúti mozdonyvezetőnek volt a lánya -, milyen nagy és befolyásos nő lett, még Moszkvába is jár küldetésbe. Ezek után már nem volt kétségem afelől, hogy milyen egyénnel állok szemben, és amennyiben lehetséges volt, távol tartottam magam tőle. Úgy járt-kelt a fogházban, mintha ő lett volna az igazgatója.

A napi rövid sétákon igyekeztem felmérni és feltérképezni az épületet és a börtönépület környékét, mert a szökés gondolata szinte rögeszmémé vált. Szökni, a legnagyobb kockázat árán is! Ezen sétáalkalmakkor láttam azt a sok féllábú, félkarú orosz katonát, akik ott üdültek a törvényszéki épület irodáiból átalakított kórházban. A szomszédos épület volt átalakítva a deportálásból visszatérő zsidó lányok részére.

Esténként le kellett menni 4-6 internáltnak a börtön pincéjébe, ahol egy szivattyús kutat kellett hajtani, ami az épület víz-ellátását szolgáltatta. Lefekvés előtt a víztartályokat tele kellett tölteni vízzel. Ez jó alkalomnak bizonyult, hogy a pinceablakoknak a szemrevételezését megejtsem, mert a pinceablakok közvetlenül az utcai járda felett voltak, és csupán egy vasrudat kellett szerezni a kifeszítéséhez, amit - gondoltam - előbb vagy utóbb sikerülni fog megszereznem. Amíg a pihenési időm letelik, a pince esti homályában észrevétlenül kilépek az ablakon a szomszédos Asztalos F. utcára, ahol valamikor csupán zsidók laktak, de most üres és elhagyatott volt. De a sors másképpen intézkedett.

Az egyik nap, amint a zárka ablakán kifelé néztem, az utca túlsó oldalán lévő egyik elhagyatott ház padlásának szelelő ablakában egy női fej jelent meg, és nemsokára valamelyik zárkából a nő és a zárkában lévő között beszélgetés zajlott le. Figyelni kezdtem a ház padlásának szelelő ablakát, ahonnan nemcsak egy, hanem változó időszakban több nő is beszélt az internált hozzátartozójával. Így értesítették az internáltakat minden hírről vagy készülő változásról.

Néhány nappal később a felfedezés után, amikor lementem a szokásos ebédemért, amit Mózes Endre erdőőr barátom felesége küldött minden nap, a fogházör egy csomagot adott át, amiben az otthon hagyott nadrágomat, fenékneműimet, és a feleségem által sültött

süteményt találtam. Nagyot dobbant a szívem! Tehát a feleségem, vagy másvalaki itt van Magyarországról! Gyorsan megettem az ebédet, amelynek egy részét odaadtam a társaimnak, levettem a szenyyes fehérneműmet és nadrágomat, egy kis cédulára és az edény alá ráírtam, hogy honnan lehet beszélgetni. A cédulát összehajtogattam és a nadrágszíjtartó korcába dugtam, gondolván, hogy valamelyiket majd csak megtalálják. Levittem az irodába. A fogházör szokászerűen megvizsgálta a fehérneműt és az edényt, és kiadta az utcán várakozóknak. Megkönnyebbülten mentem vissza a zárkába, és az ablakból figyeltem az általam megjelölt ház szellőztető ablakát. Órák teltek el, de az ablakban nem jelent meg senki. Már arra gondoltam, hogy az üzenetet nem találták meg, vagy valami más baj van. Éppen abba akartam hagyni a figyelést, amikor az ablak nyílásában megjelent a feleségem feje. A szellőztető ablakból jól be lehetett látni az utcát, és ha valaki közeledett, a fej eltűnt, a beszéd abbamaradt. A többiekkel való beszélgetés is így történt. Így tudunk egymással beszélni, mert a román ÁVÓ nem adott beszélgetési engedélyt. Ezután sikerült a feleségemnek megadni az eligazítást, hogy hová menjen, kivel beszéljen, és mit csináljon. Így tudtam meg, hogy bár Bárdfalva község elöljárósága ki is adta az igazoláshoz szükséges papírokat Kodrea Gyuriék közbenjárására, azt el is vitte egy Mszigeti ügyvédhez, Rózsi Béla és társához, de a szabadlábra helyezést kieszközölni nem tudták. A feleségem és anyósom eredmény nélkül visszatértek Magyarországra, de abban a tudatban, hogy még életben vagyok. Megkérték Csécs Ferencnét, hogy olykor-olykor egy-egy ebédet ő is küldjön be a fogházba. De hogyan is került a feleségem és az anyósom Máramarosszigetre?

Amíg én a Sigurantán szenvedtem, addig a feleségem, mivel a mondott és a megállapodott körülbelüli időre nem tértem haza, rosszat sejtett, és biztos volt benne, hogy velem valami baj történt. Várt még két-három napot, hogy hátha csak késve megyek haza, de miután az is eltelt, és rólam semmi hír nem érkezett, anyóssal együtt elhatározták, hogy elindulnak a keresésemre. Csatlakozott hozzájuk egy férfi, Szüle ... (a keresztnévére nem emlékszem), aki jól beszélt a román nyelvet, mert mielőtt a nagytoronyai szénbányákhoz került mint mérnök, Erdélyben élt, illetve ott is született. Feleségemék örültek, hogy egy férfi is van velük, mert abban az időben – különösen fiatal nőnek – utazni rizikó volt. Amikor a rendszertelenül közlekedő vonat Csapra érkezett, az orosz katonák a vonatról leszálló utasokat közrefogták és vitték őket munkára. Feleségemet és anyóso-

- mat is befogták az állomásépület peronját seperi. A velük utazó férfi megijedt, és egy óvatlan pillanatban sikerült lelépnie. Miután a társadalmi munkára befogottakat elengedték, feleségemék már csak kerten folytatták útjukat. A vonat csak Aknaszlatináig közlekedett, mert a Tisza-híd fel volt robbanva. Az utat a néhány kilométerrel feljebb lévő ideiglenes fahídig gyalog tették meg. Ez alkalommal látták azt a sokezer ukrán menekültet, akiket visszakényszerítettek Németországból. A szabad ég volt a sátoruk és főtt búza az eledelük. Ellepték az egész Tiszapartot, szomorúan és letargiába esve.

Máramarosszigetre érve kérdezősködni kezdtek. Amikor a rendőrséget keresték, találkoztak egy egyénnel, aki azt mesélte el nekik, hogy a napokban a Siguranta ablakából egy ember kiugrott és meghalt. A hallott hír teljesen megbénította őket. Már-már azon voltak, hogy visszafordulnak, de meggondolták magukat és elhatározták, hogy meggyőződnek a hír valóságáról. A Sigurantán tudták meg, hogy a hír úgy igaz, hogy a kidobott egyén Nyitrai János hv. szkv. volt. Részletelési engedélyt kértek, de nem kaptak. Ez alkalommal visszaadták nekik néhány elvett értéktárgyat és a nálam talált magyar pénzt.

A helyzet ebben az időben (1945.június) Romániában rosszabb volt, mint Magyarországon, mert itt a munkaszolgálatból hazaönlőtt zsidók már október végén átvették a hatalmat a szovjet szuronyok védelme alatt. Nem az igazságot és a jogot képviselték, hanem a bosszúállást. Megtorolni ezerszeresen az őket ért vagy vélt sérelmet! Az én csapdába esésem különösen jól jött nekik. Mint már említettem, hiába követtek el a bárdfalvai románok mindent. Kodrea Gyuri kötelességemre vitte a pénzt, hogy megfizetük a váltságdíjat, nem hallgattak rájuk. Az egész hatalom a romániai zsidóság kezében volt, és ők éltek is a hatalommal.

A napok komor hangulatban teltek. Abban biztos voltam, hogy a zsidó társaság nem fog egykönnyen kiengedni a karmaik közül, tehát a szökés lehetőségét nem szabad feladnom. Időközönként a két véreb, Mendelovics és Kaufman az internáltak fogdahelyiségeit átrazziálták. (Minden fellelhető tárgyat elvettek az internáltaktól, de a még legaprólékosabb kutatás ellenére is voltak íróeszközeink.)

Lassan a kínzások és ütlegetések helyei is kezdtek elmúlni a tetemen, és csupán a bal fülemre nem hallottam, de ebbe már belenyugodtam, gondolván, hogy dobhártya repedést szenvedtem. (Később, hónapok múlva az is egészen rendbejött, és csak annyi emlékem maradt, hogy arra nem hallok olyan élesen, mint a jobb fülemre.) A

titkos beszélgetések révén mindenről jól voltunk értesülve, ami kint a városban történt, így azt is megtudtuk, hogy valami változás van készülődésben az internáltakkal kapcsolatban. Sokan arra gondoltak, hogy ügyüket felül fogják vizsgálni és szabadlábra fogják helyezni őket. Általában ez a hangulat uralkodott a helybeli és környékbeli internáltak között, még az öreg Csuk Gyula bá is megörült a híreknek, pedig nagyon el volt az öreg anyátlanodva. Csak én és a bánfalvai (ma Bánhorváti község része) bányász gyerekek voltunk bizonytalanok a sorsunkban, mert mi anyaországiaiak voltunk.

Nem kellett sokáig várnunk, hogy a hírek igazak legyenek, mert másnap korán reggel ébresztőt csináltak. Közölték, hogy az internáltak hozzátartozóit előző nap kiértesítették, hogy ma délelőtt elszállítanak, és az útra élelmet és takarókat beadhatnak. Azt is közölték, hogy a nagyváradi központi internáló táborba leszünk szállítva, így a helybeliek hangulatát ez a hír kissé lehűtötte. Muresán is magához hívatott és elmondta, hogy előző nap értesítette Mózesné, és beszélt Kodrea Gyurival, aki pénzt küldött vele a részemre, amit ott mindjárt át is adott nekem. Nemsokára Mózesné küldött nekem egy takarót és némi élelmiszert.

Mint a megbolygatott méhkas, úgy nyüzsgött az internált társaság. Mindenki pakolt, már akinek volt valami pakolni valója. Mi négyen és a bánfalvaiak ültünk és néztük őket, mert nekünk a rajtunk valón kívül semmink nem volt. 9-10 óra tájban fel kellett sorakoznunk a börtön udvarán, megjelentek a Siguranta pribékjei teljes létszámban, valamint két egyenruhás román csendőr. Az egyik pribék beszédet intézett az internáltakhoz, hogy hová leszünk kísérve a két csendőr által, három teherautóval, senki ne próbáljon megszökni a saját érdekében, mert Nagyváradra érve mindenkinek az ügyét felül fogják vizsgálni, és akinek kezéhez gyilkosság nem fűződik, szabadon fogják bocsájtani... (ami egyáltalán nem volt igaz.) A névjegyzéket átadta az egyik csendőrnek, minket pedig felparancsoltak a három kiöregedett és rozzant tehergépkocsira. Az egyik csendőr az első, a másik pedig az utolsó teherautóra szállt fel. Elindult velünk a teherautó volt örszörletem felé.

Szürke port vert fel a gépkocsi a gödrös úton. Úgy himbálódzott, hogy ha nem kapaszkodtunk volna az oldalába, lepotyogtunk volna róla. Én a menetiránynak háttal álltam, és így szemrevételezhettem azt a területet, amelyet kevesebb mint egy éve mint m.kir.csendőr hagytam el, és ahol 3 évig portyáztam. Azzal a gondolattal távoztam innen 1944. októberében, hogy a háború befejezése után újra vissza-

térhetek. Visszatértem, de nem mint csendőr, hanem mint rab. Farkasrév községben a Fejér Juon kocsmája előtt haladtunk el, a kocsmá előtt a volt bíró, Moldován beszélgetett egy másik románnal, majd nemsokára Bárdfalva (Berbesti) házai tűntek fel, először a Mzirina fiúk apjának háza, az öreg Marina Péteré, akit sokat kellett háborgatnunk a két bitang fia miatt. Majd az ONCSA által a csüki székelyeknek épített házak tűntek fel, ahonnan a székelyek idejében elmenekültek. (A háború folyamán a Szabó-Balogh családdal Martonvásáron, egy másik családdal Érden találkoztam, míg Mihály-Deák Lajos családjával évek múlva Felső-Simán.) A főútcán az egyik ház előtt Ganz Sámuel állt, ő volt a liszt elosztója a községnek. Onnan nyílt a Csendőr utca, amit a község Rednik Gábor akkori községi bíró javaslatára nevezett el, mert a Csendőrőrs laktanyája a saroktól a harmadik épület volt, s amit a község teljesen újjáépített a részünkre. Fejérfalvánál az út három irányba tér el. Egyik ága megyen Ajgata felé, másik ága Somosfalva és Budfalva felé, ahol az öreg Csuk Gyula volt a községi bíró, aki most mellettem szomorúan néz a község felé vezető útra. A harmadik elágazás pedig Máragyulafalván keresztül Krácsfalváig és a Gutin hegységen keresztül Nagybányának vezetett.

Máragyulafalva és Falusugatag elhagyása után Hernécs községbe értünk. A volt M.kir. Csendőrlaktanya a domboldalon közvetlenül a műút mellett állt. Nagy gyümölcsösökkel most kihaltak látszott, csak a nagy diófa zöldellt az épület sarkánál, ami alatt az utolsó, 1944. októberi estén az iratokat égettük. (Mint ideiglenes őrsparancsnokhelyettes, Tasnády Ferenc főtörm. és két beosztott csendőrrel a végsőig kitartottunk, és utolsónak vonultunk be M. szigetre, ahol már mindenki elvesztettnek hitt bennünket.) Nem tűndökölt már a főbejáratnál a zománcozott magyar címeres tábla. Galád kezek biztosan darabokra vágták. Amíg álmodoztam a múlttól, közben a szomszéd községbe értünk, ahol leszállást parancsoltak a csendőrök. Pihenőt tartunk, mondták a csendőrök, senki ne próbáljon elmenni, vizet hozatunk, és aki szomjas, ihat. A társaság lekászálódott és leültünk az útszéli árokpartra. Előszedték kevés elemózsiánkat, és hozzákezdtünk enni. Nemsokára két román hozta két vedérben az ivóvizet. Én az utcasarkon egy kőre ültem, és két oldalról melém ült Szarvasszói, Fellner Lajos és az öreg Csuk Gyula bácsi. Nekik nem volt semmi ennivalójuk, így én adtam nekik néhány falatot az enyemből. A két csendőr a községháza előtti téren állt, és a főjegyzővel, Zakariás Józseffel beszélgettek. Miután megettük a néhány falat ennivalónkat, felálltam és el-

indultam a vizes vedrekhez inni. Ebben a pillanatban a főjegyző, aki eddig a csendőrökkel beszélt, oldalra nézett, és tekintetünk találkozott. Mindketlen felismertük egymást. Az utolsó napon én adtam parancsba, hogy az összes iratokat azonnal semmisítsék meg, és a megsemmisítésért ő a felelős. Homlokomat kiverte az izzadság. Arra gondoltam, hogy most elárul, és vádaskodni fog ellenem. Gyorsan megfordultam és visszaültem a köre.

- Mi történt veled? - kérdezte Szarvasszói.

- Semmi - mondtam -, nem érzem jól magam.

És egyszer csak, amikor Zakariás befejezte a csendőrökkel való beszélgetést és felém indult, gyorsan felálltam és feléje indultam. Úgy intéztem, hogy olyan helyen érjünk egymáshoz, ahol a közelben nem állt senki. Néhány pillanatig egyikünk se szólt, majd ő szólalt meg először és kérdezte:

- Örmester úr, hogy került maga ide?

- Ide kerültem - válaszoltam.

- Isten legyen magával! - mondta, hosszan rámnézve, és mintha semmi se történt volna, megfordult és eltávozott. Én is visszaültem a köre.

- Ki volt az, akivel beszéltél? - kérdezte Szavasszói.

- A helybeli főjegyző - válaszoltam. - Akkor is ő volt a főjegyző, amikor itt teljesítettem szolgálatot, és innen ismerjük egymást.

- Kellemetlen találkozás - mondta ő.

- Igen - válaszoltam -, de csak nekem.

Felszállni! - adták ki a parancsot a csendőrök. A társaság felkészülődött, és pár perc múlva a teherautók elindultak Krácsfalva felé. (Az utolsó község Máramaros megyében, mert a Gutin túlsó oldala már Szatmár megye. Ott volt az első község Alsófernezely, ahol többször voltam szolgálati, vagy nyomozási ügyben.) Krácsfalván (Krecest) hirtelen megállást parancsoltak, mert az egyik teherautó elromlott. Mindenki leszállt, egyesek alsónadrágban belevetették magukat az út mellett folydogáló kis patakba. Én is körülnéztem, gondolván arra, hogy ez nagyon alkalmas hely a szökésre. Jól ismertem a környéket, hiszen ez volt az utolsó község, amit portyáztam. Ha ki tudom vonni magam a csendőrök látóköréből, és észrevétlenül eljutok a szélső ház mögé, onnan a bokros-cserjés részbe, ami a szálas erdőben végződik, soha sem tudnak elfogni. 24 óra múlva gyalog elérem a magyar határt. Egy 10 év körüli fiúcska hozott vizet a részünkre. Elébe mentem, hogy segítek neki, és a ház mögé kerülhessek, de félútról az

egyik csendőr visszaparancsolt. Így most már tudtam, hogy rám különösképpen vigyáznak, állandóan szemmel tartanak. Miután a gépkocsit hamar rendbe hozták, felszállunk a rozzant járműre, és néhány perc alatt áthaladunk a község gidres-gödrös egyetlen utcáján, ahonnan a Gutin hegység felé eleinte csak enyhén, majd egyre meredekebben emelkedett. Egyszer csak nagy zökkenéssel megálltak, mert megterhelve nem bírtak a meredek hegyi úton továbbmenni. Leszállítottak bennünket a rozoga járműről, és onnan gyalog tettük meg az utat a Gutin csúcsáig, míg a teherautók üresen elérték a tetőt. Estére hajlott az idő, amikor Nagybányára értünk. Mivel biztonságos helyre nem tudtak bezárni, a vasúti pályaudvarra vittek, és üres teherszállító vagonokban helyezték el bennünket. Éjszakára az ajtókat kívülről ránczárták, hogy senki meg ne tudjon szökni. Másnap reggel pedig a kocsikat egy személyvonat után kapcsolták, amelyik Szatmárnémetibe ment.

Dél felé értünk Szatmárnémetibe. A váróterembe hajtottak bennünket, mert a Nagyvárad felé induló vonatra egy-két óra hosszat várni kellett. A váróterem előtti szivattyús kúthoz szabadon lehetett menni vizet inni, mert az a csendőrök által könnyen szemmel tartható volt. Sőt egyeseknek engedélyt is adtak, hogy az állomás melletti boltba elmehettek és vásárolhattak valamit, ha volt pénzüik. Én is kimentem a kúthoz, de nem a szomjúság miatt, mert inkább éhes, mint szomjas voltam, hanem szemrevételezni a terepet, hogyan lehetne észrevétlenül az ott járó-kezők közé vegyülni és eltűnni. A magyar határ innen nincs messze, sajnos megfelelő alkalom nem adódott.

Késő délután érkezett be egy személyvonat, és egy kocsit adtak nekünk. Ebben már kissé kényelmesebb volt a továbbutazás. Mindenki abba a fülkébe ült, ahová akart, mi négyen egy fülkében helyezkedtünk el az egymással szemben lévő két kétszemélyes padon. A két csendőr a kocsi végében foglalt helyet, ahonnan az egész kocsit beláthatták. Nemsokára elindult a vonat Érmihályfalva felé. Az internáltak egy része a fáradtságtól csaknem elaludt. Én az ablakhoz ültem és onnan figyeltem a tájat, az ablakot lehúzni nem volt szabad. A vonat egyes helyeken teljesen lelassított, mert a pályatestet javították, vagy olyan állapotban volt, hogy csaknem lépésben kellett áthaladnia bizonyos szakaszokon. Erre építettem fel a szökésem tervét. Ha besötétedik, egy ilyen lassú átmeneti zónán kimegyek a WC-re, lelépek a vonatról és a sötétben eltűnök. Mire észreveszik a szökésemet és a vonatot leállítják, én már a sötétben egérutat nyerek a határ felé.

Kora este volt, amikor megérkeztünk Érmihályfalvára. Ez a volt trianoni határ vasútállomása volt, román területen, de a magyar vonatok is bejártak az állomásra. A két csendőr leszállt, a négy bánfalvait és egy m.szigeti férfit leszállítottak, és bementek velük a forgalmi irodába. Kis idő múlva a csendőrök visszajöttek, de az öt személy ott maradt. Ezeket szabadon engedték, illetve átadták a magyar határőröknek.

Amíg a csendőrök bent voltak az állomásépületben, az alatt az idő alatt egy magyar mozdony a kocsink mellé tolatott és megállt. Lehúztam az ablakot, és a mozdonyvezetőtől érdeklődtem, hogy milyen messzire van a magyar határ, és melyik irányba. Éppen akkor fejeztem be a beszélgetést, mire a két csendőr visszatért. Mielőtt a vonarunk tovább indult volna, megengedték, hogy vizet ihatunk, és az állomás peronjára lemehetünk. A kút éppen ott volt, ahol a négy bányász gyerek állt a peronon. Ezt kihasználtam, és az egyiknek egy kis papírszeletet a markába dugtam a feleségem nevével és címével, és megkértem, értesítsék a feleségemet, hogy Nagyváradra vittek.

Beszállni – kiabálták –, mert indulunk! Ameddig csak láttuk őket, integettünk nekik. Ők már otthon lesznek nemsokára! Ha minden jól megy, lehet, hogy én is! A szökést elhatároztam. Alkalmas is volt, mert időközben már besötétedett. Már csak arra vártam, hogy a vonat lassan menjen, és akkor kimegyek, mintha a WC-re kellene mennem, és lelépek. De erre már nem került sor, mert egyszercsak Papp Zoli, aki egyébként bírkózó volt, odajött hozzám és mondta, hogy vegyem magamhoz a hátizsákomat, és üljek oda, ahol ők ülnek, ez a csendőrök parancsa.

– De miért? – kérdeztem Papp Zolitól.

– Ne kérdezz semmit, hanem ülj ide! – mutatott egy üres helyre. – Figyelj ide, rám vagy bízva. Én vagyok felelős érted, tehát ne gondoldj arra, hogy megszökj, állj el minden ilyen gondolattól!

Mintha egy súlyos tárggyal fejbe vágta volna, úgy ért ez a közlés. Ha eddig lettek volna is kételyeim arra vonatkozóan, hogy figyelnek, most bebizonyosodott, de az is világos volt előttem, hogy mint magyar csendőrrel, a románoknak tervük van velem. Nem fognak kiengedni a körmeik közül. Felrémlt előttem, hogy Népbíróság elé fognak állítani hamis vád alapján. Én, kötni való hülye! Kellott nekem ez, hogy ezt a kálváriát megjárjam! A háborút túléltem, és most ez az oláh csürhe fog kinyiffantani!

Tehetelenségemben szólanul ültem, lemondva a szépen kitervezett szökésről. Később a fáradtság hatása alatt elaludtam. Körülöttem is

bóbiskoltak az emberek, csak Papp Zoli örködött ébren és szívta a cigarettáját.

A felkelő nap sugarai már széjjelterültek a vidék felett, amikor a vonat kerekei a nagyváradai állomás váltóin csattogtak. Néhány másodperc múlva a vonat megállt, és parancsot kaptunk a leszállásra. Sorakoztattak, ellenőrizték a létszámot. Megindultunk a városon keresztül a volt katonai laktanyában felállított „Központi Internáló Táborba”. Nagyváradon mindössze egyszer jártam 1942. tavaszán, amikor a makói iskolára lettem vezényelve. Amikor megláttam a romos laktanyát, csak annyit mondtam, hogy „szép kis hely”. Két kapu menünk keresztül, és a második kapu után következő udvaron már vártak bennünket az ottani lakók, hogy nincsen-e közöttünk ismerősük. Egy helyiségbe vezettek bennünket, a csendőrök átadták a papírokat és minket a táborparancsnoknak, aki aztán kijelölte a szálláskörletünket.

Mi négyen egy kis szobában telepedtünk le, amelynek nem volt se ablaka, se ajtaja, és a szél keresztül-kasul járt benne. Bútorzatunk mindössze egy cserépkályha maradványa volt. Valamikor nem is olyan régen irodahelyiség lehetett. Azért választottuk azt a kis szobát, hogy más ne tudjon hozzánk jönni. Inkább Gyula bácsinak a krákogását is elszívlelnék, egyébként is már megszoktuk. Sorstársakká, sőt barátokká váltunk négyen, nem akartuk, hogy valami spicli kerüljön közénk. Leraktuk kis motyónkat a padlóra, és kimentünk a folyosóra, ismerkedni a hellyel és az emberekkel. A legelső, ami feltűnt, a magas drótkerítés tulsó oldalán dinnyét falatozó orosz katonák és bárisnyák. Kellemetlen érzés vett erőt rajtam, hogy ezek rendelkeznek a intértalnak felett, de később megtudtam, hogy ők nem tartoznak az Internáló Táborhoz. A másik meglepetés pedig az volt, hogy az egész épületrészben egy használható WC volt, és azt nők és férfiak közösen használták, bokáig gázolva a széjjelfolyt vizeletben. Ha nő volt benn, akkor egy másik nő az ajtón kívül állt, ha férfi volt benn, egy férfi állt őrt, és így váltották egymást.

Miután megettük a mosléknak is rossz krumplicevest egy darab csombókokkal tele puliszkával – mert kenyér helyett puliszkát kaptunk –, lementem az udvarra, hátha talállok valami ismerőst, de senki ismerőssel nem találkoztam. Az épület hátsó és külső udvarán erdélyi szászok voltak letelepedve, akik a németekkel elmenekültek, de vissza akartak térni a lakóhelyükre, és most ideiglenesen családotól internálva voltak. A férfiak szabadon mehettek dolgozni. Mire mindezeket szemrevételeztem, este lett. Elhelyezkedtünk az új, széljárta szobánk padlóján.

Az internáltaknak egy része kijárt dolgozni a városba, a másik része bent a táborban. Minden szóra figyelmes lettem, és minden beszélgetést, amit lehetett, kihallgattam. Így tudtam meg, hogy néhány nappal ezelőtt volt a táborban egy csendőr, aki két lóval és szekérrel kijárt a városba. Egy napon otthagya a szekeret és a lovakat a városban, és meglépett. Ezt a bravúrt én is meg tudom csinálni - gondoltam, és a következő nap reggelén már jelentkeztem munkára. Először azok mentek ki munkára a táborból, akik már előzőleg is kijártak. Úgy látszott, hogy nem sok esélyem lesz a városba kimenni, de azért csak ott lézengtem a kapu környékén. Egy idő múlva megjelent a kapuban egy vörös szeplős, zsidó kinézésű rendőr, és munkásokat kért bútorszállításra, de egy legyen olyan is közöttük, aki ért a lovakhoz. Rögtön jelentkeztem:

- Elvtárs, én értek a lovakhoz!

Így az öt ember között, akiket ő választott ki, én is kimentem a bútorszállításához. Két lovat és egy tárkocsit kaptunk. Befogtam a lovakat, és a rendőr felült mellém a bakra, a többiek pedig leheveredtek a kocsi deszkájára. Az úgynevezett elit negyedbe mentünk, ahonnan a magyarok vagy elmenekültek, vagy már előzőleg internálták vagy bebörtönözték őket. A nagy és elegáns lakások üresen álltak, és csak azok a bútordarabok voltak még ott, amelyeknek az elszállítása nehézségbe ütközött, egyébként a lakások teljesen ki voltak rámolva. Az egyik nagy épület előtt megálltunk, és mondta a rendőr, hogy egy ember ottmarad a lovakkal és kocsival, a négy ember pedig felmegy a második emeletre, és egy zongorát fognak lehozni. Én vállalkoztam, hogy maradok, a többiek pedig a rendőrrel bementek az épületbe. Ez lett volna a legjobb alkalom a szökésre, de alighogy a rendőr elment, két egyén állt meg a kocsi mellett, és kérdezték, hogy mit csinálunk ott és mit szállítunk. Mondtam nekik, hogy egy zongorát.

- Hová? - kérdezték.

Vállalt vontam és mondtam, hogy nem tudom, mert mi internáltak vagyunk, és én nem idevalósi vagyok, hanem anyaországi, Miskolc mellé. Megkínáltak egy cigarettával, amit elfogadtam, bár nem dohányoztam, és azzal elmentek.

- Itt az idő! - gondoltam, mert az utca üres volt. Széjjelnéztem és leugrottam a kocsiról. De ebben a pillanatban a szeplős rendőr megjelent az ajtóban. Nehogy észrevegyen valamit, odaléptem a lovakhoz, és az egyiknek elkezdtem igazgatni a hámját. Kis idő múlva a többiek is megjelentek a zongorával, felraktuk, és valami iroda-, vagy párthelyiségbe raktuk le. Én ott is kint maradtam, de most nem szö-

kési szándékkal, mert a nagy üvegablakon az utcára lehetett látni. Amint így álltam a kocs mellett, egy kis dohányárudából kijött egy nő, és kérdezte, hogy internált vagyok-e

- Igen - válaszoltam.

- Hová való? - kérdezte.

- Miskolcra - válaszoltam.

- Van itt valami hozzátartozója?

- Nincsen - feleltem.

Azzal a nő bement a trafikba, és egy csomag cigarettát adott. Elkérte a nevemet, hogy küld be nekem csomagot.

- Tóth Zsigmondné vagyok - mondta a nő -, nekem is van a táborban egy rokonom - és ideadta a címét is. Soká nem beszélhetünk, mert a rendőr és az internáltak visszajöttek és bementünk a táborba.

A következő napokon nem sikerült a városba munkára menni. Azzal töltöttem az időmet, hogy néztem, ahogy Bodola, a Nagyvárad AC centercsatára rúgdossa a rongyból általa készített football labdát. Footballista ide, footballista oda, ő is magyar volt, és az internáltak csaknem kivétel nélkül magyarok voltak! Délben pedig figyeltem a drótkerítésen keresztül az orosz katonákat, amint az udvaron lévő asztalnál ebédeltek, és a maradékot átdobták valamelyik közelben lévő internálnak. Valamit tennem kell, gondoltam, mert munkára nem visznek, és az unalomban megbolondulok, jobb híján Bodolának segítettem a labdát visszarúgdosni. Így telt el néhány nap, míg végre az egyik reggelen két ruszki tiszt jött a táborba, és munkásokat kért. Bár szörnyen utáltam őket, de mégis jelentkeztem. Kiválasztottak 12 személyt, lehetőleg erős és jól megtermett embereket. Elvittek az épületnek a drótkerítésen túl eső szárnyába, ott átadtak bennünket két davaj katonának és két bárisnyának, akik megmutatták, hogy mit kell csinálnunk. Amint feynyitották a termeket, meghűlt bennem a vér attól a temérdek mennyiségű kész bakancs, talp, különböző színű és minőségű cipőfelsőrész bőranyagtól, amit valamelyik gyárból, vagy több bőrgyárból oda összeraboltak. Azokat a kész bakancsokat kellett nagy szalmazsákokba - 50 párat egybe-egybe - beleszámolni, azután bevartni és máglyába rakni. Kettő rakta, kettő tartotta a zsákot, egy pedig számolta, kettő pedig varrta és rakta máglyába. Ez így ment nap mint nap. Ha az egyik teremben végeztünk, kezdtük a másikat, és így tovább. A ruszki jól bántak velünk, nem durváskodtak és nem hajtottak a munkával. Sokszor magunkra hagytak, miután az ajtót ráncsukták. Munkánkkal nagyon meg voltak elégedve, aminek

eredménye az lett, hogy mi valamivel jobb kosztot kaptunk, mint a többi internált. Ez is eredmény volt, és a nap is gyorsabban telt el. Lassan fogytak a bakancsok és törnyosultak a szalmazsákok. Közben arra is gondoltam, hogy mi lesz, ha az én bakancsom leszakad a lábamról, és ezért egy lábméretemre való bakancsot kimenekítettem. A szobánkban a füstfeljáró kéménybe dugtam, tudván azt, hogy a kor-mos lyukba nem szívesen nyúl be hónaljig senki.

Egy napon aztán az utolsó helyiség is kiürült, minden anyag szállításra kész volt. Másnap megjelent két orosz katonai tehergépkocsi, és megkezdtük a zsákokat a város piacterén drótkerítéssel elkerített helyre kiszállítani és máglyákba rakni, úgy, hogy a vasúti sínekhez minél közelebb legyenek. Nehéz munka volt, de szívesen csináltam, mert arra gondoltam, hogy innen egyszer mégiscsak sikerülni fog olajra lépni. A katonák, bárisnyák és az internált munkások, illetve miközöttünk a viszony elég barátságos volt. Az egyik katona egy alkalommal elvitt magával a piacra, ahol egy lopott borotvát eladtam neki, amiért hálából vett nekem egy tányér ennivalót, valami káposzta- és gerslifőzeléket. A szállítás jól haladt, az időjárás is kedvező volt, és úgy le voltunk barnulva, mintha éppen a francia, vagy az olasz Riviéráról tértünk volna vissza. Az az előnyünk is megvolt, hogy este a kapunál nem motoztak meg bennünket, mindent bevihettünk, amit sikerült megszernünk. Ugyanis az orosz katonák ellen az oláh rendőrök nem tehettek semmit.

Szeptember első napjaiban lehettünk, amikor az egyik reggelen az oroszok több munkást kértek. Már tudtuk, hogy a megrakott zsákok a nagyváradi piactérről vasúti vagonokba kerülnek, és a Szovjetunióba irányítják őket.

Csaknem egy fél vasúti szerelvény volt betolatra. Megkezdtük a berakást. Minden kocsihoz hat embert osztottak be. Kettő a kocsiban, négy pedig hordta. Így ment a rakodás egész nap. Délután 4 óra körül lehetett az idő, amikor a ránk kiszabott mennyiségből az utolsó zsákot is levittük. Jól dolgoztunk, mert a többieknek még volt bőven. A hadnagy nekünk pihenőt parancsolt, amíg a többiek befejezték a berakodást. Leültünk a drótkerítés mellé, és beszélgettünk. Én a drót-kerítés oszlopához támasztottam a hátam, és gondolataimba mélyedve néztem a távolba. Csak néha-néha szóltam bele a beszélgetésbe. Amint így néztem a piactéren áthaladó népet, szemem egy alakon akadt meg véletlenül, de még oly messze volt, hogy nem ismertem fel. Akaratlanul is figyelni kezdtem a felénk jövő alakot, és ahogy közeledett, felismertem benne a feleségemet. Felálltam, és integettem.

A hadnagy kérdezte, hogy kinek integetek. Mondtam neki, hogy a feleségemnek.

- Eredj oda félre - mutatott oldalra - és beszéljess vele.

Így beszélgettünk, amíg nem kellett bemennünk a táborba. A hadnagy még azt is megengedte, hogy a kapuig velem jöhessen a feleségem.

Amíg a tábor kapujáig értünk, mindent elmondtam neki, hogyan történt az elfogatásom. Ő meg elmondta a m-szigeti útjának eredményét, a szigurancán való gúnyolódást, és a bárdfalvai románok, főleg Kodrea Gyuri segítségét és közreműködését a kiszabadításom érdekében. A bánfalvai bányászgyerekek értesítették, hogy Nagyváradra szállítottak bennünket, s azután indult útnak Nagyváradra a megkeresésemre. Odaadtam neki özv.Tóth Zsigmondnének a címét, mondván, hogy ott valószínűleg meg tud aiudni. Megbeszéltük, hogy másnap délután milyen idő tájban legyen a kapunál, mert a konyhára fogok menni dolgozni, és úgy fogom intézni, hogy a hamut én vigyem ki a kapun túlra. Így is történt. Amíg a társam a maltert hordó ládából kiöntötte a hamut, nagy kényelmesen, az időt húzva, addig mi a feleségemmel az akácbokrok védelme alatt mindent megbeszéltünk. Ő másnap hazautazik, én pedig a legelső alkalomkor, amikor lehetőség adódik, megkísérelem a szökést.

Feleségem másnap valóban visszautazott, én pedig megtettem az előkészületeket a szökésre. Szerencsémre másnap a kőműves mellé kellett egy ember a maltert készíteni és téglát hordani. Azonnal vállalkoztam a munkára. A kőműves, a kis Virág - mert az volt a neve -, úgy látszik, sokat nézett ki belőlem. Megmutatta a munkahelyet, ahol egy romos épület volt, hogy onnan kell majd a téglát egy kétkerekű talicskán hordani, de először a maltertól meg kell pucolni. Megmutatta, hogy milyen maltert kell neki készíteni, közben ömlengett, hogy ő milyen kiváló kommunista, de arról elfeledkezett, hogy megmondja, miért internálták az elvtársai. Én biztosítottam, hogy a munkámmal meg lesz elégedve.

A nagyváradi internáló tábor két udvarrészből állt, egy belső és egy külső részből. Mindkét rész kőfallal volt körülvéve. A belső udvartól a külső udvarra csak engedéllyel lehetett kimenni. A kapunál egy rendőr állt állandóan. Csak a pékségben dolgozók mehettek ki. Egy pékség volt a külső udvarban, ahol az oláh katonaság részére sütöttek kenyeret, és az internáltak dolgoztak benne. Rajtuk kívül a konyhai személyzetből a hamukihordók, és akik rendőri kísérettel a városba mentek dolgozni. Na meg most már Virág elvtárs és én.

Becsületesen hozzákezdttem dolgozni, hadd lássa Virág elvtárs, hogy nem csalódott, amikor engem választott. Pucoltam, hordtam a téglát, készítettem a maltert, mintha szakmányba vállaltam volna. Meg is volt velem elégedve, sőt ő mondta, hogy lassabban dolgozzam, és pihenjek is egy kicsit, amikor jól megraktam anyaggal. Közben természetesen tájékozódtam és ismerkedtem a viszonyokkal. Sikerült a pékségben lévő munkásokkal is beszélni, akik megígérték, hogy minden nap, amikor a kemencéből a hamut kihozzák, egy kenyeret beletesznek a hamuba. (A táborban kenyér helyett csombókos puliszkát adtak.) Így a következő napokban mindig megkaptam a kenyeret. A puliszka részemet odaadtam az öreg Csup Gyula bácsinak.

Teltek a napok. Virág elvtárs rendkívül elégedett volt a munkámmal. Nekem pedig volt elég időm, hogy mindent pontosan kifürkészek a szökéshez. A külső udvart, ahonnan a téglát hordtam, embermagasságú gaz nőtte be. A nagy gazban könnyen megközelíthettem a köfalat, amely kb. 10 méter magas volt, és körbefutotta az egész volt laktanyaépületet. (A nagyváradiak bizonyára emlékeznek rá.) A falon kívül füves, vagy művelt terület volt, tengeri és benne jó sűrűn babbokrok. A köfal alatt egy gyalogút, ahol az örök sétáltak. Amikor szembetalálkoztak egymással, néhány percig beszélgettek, majd folytatták útjukat az ellenkező irányba. Anélkül, hogy engem észrevetek volna, nagyszerűen figyeltem őket, és azt is, hogy körülbelül milyen időközönként találkoznak egymással.

A várfal alatt, ahogy én neveztem, juharfák voltak, amelyeknek az ágai ráhajoltak a köfalra. A kukoricáson túl pedig egy kisebb, romos gyárépület volt, amögött pedig egy kőlabazatos drótkerítés. Két lehetőség volt. Az egyik: a benyúló faágon a fa törzséig tornászni magam, és azon leereszkedni a földre. A faág elég vékony volt, és könnyen letörhetett a súlyom alatt. A másik a köfal tetejéről leugrani a kukoricásba a kapált, puha talajra, de olyan magasról való ugrásnál könnyen bokatorést, vagy ficamot lehetett kapni. A két lehetőség közül az utóbbi mellett döntöttem. Másnapra terveztem a szökést, miután a kenyeret felveszem a hamuból.

Nyugodt lélekkel feküdtem le a pokrócomra, és el is aludtam a fáradtságtól nemsokára. Másnap korán keltem. Megmosakodtam, megborotvákoztam és felvettem magamra – egymásra húzva – a felesleges ruházatomat. Szarvasszói Sándort félrehívtam és megmondtam neki, hogy mi a tervem. Megmutattam neki a kéménylyukat, ahová a pár új bakancsot rejtettem, amit az oroszoktól csentem, azonkívül mondtam neki, hogy a jó pokrócomat vegye magához, és az is legyen az övé,

ha sikerül a szökés. Csak benne bíztam, senki másban. A reggeli elfogyasztása után megszorítottuk egymás kezét, és elbúcsúztunk egymástól.

- Isten segítsen, Jóska!

Azzal elindultam a munkahelyemre Virág elvtárshoz. A szomszédos épület előtt haladtam el, amikor az egyik internált, Siki (Stern) Viktor utánam lépett, megállított és kérte, hogy velem jöhessen, mert úgymond - ő látja, hogy én szökni akarok.

- Ne beszélj marhaságot - mondtam neki - megyek a munkahelyemre.

- Jóska, én látom, hogy fel vagy készülve. Engedd, hogy veled mehessek!

Olyan bánatosan nézett rám, hogy azt mondtam neki: gyere!

- Várj egy pillanatig, visszaszaladok a szobámba, és néhány dolgot magamhoz veszek.

- Igyekezz! - szoltam rá.

Könnyelműen cselekedtem, de nem volt visszaút. Viktor gyorsan visszajött, és ketten mentünk Virág elvtárshoz. Mondtam Virágnak, hogy hoztam egy embert magammal, mert most már nagyon lassan megyen a téglapucolás, sok rajta a malter.

- Jól van - mondta -, menjenek és hozzanak elég téglát, mert ma egy nagy ajtót akarok befalazni, és sok anyag kell.

- Állj be, Viktor, a két rúd közé, és húzzad, én majd tolom, amíg az örön túljutunk.

Az ör megállított bennünket.

- Hová mennek? - kérdezte.

- Megyünk oda tégláért - mutattam a távolban lévő romos épület felé. - Virág elvtárs részére hordjuk a téglát.

- Van engedélyük, hogy kimehetnek a külső udvarra?

- Nekünk nem kell engedély, mi már itt dolgozunk vagy két hete - füllentettem neki -, és eddig senki nem tiltotta meg, hogy kimehessünk.

- Hol van az a Virág elvtárs? - kérdezte.

- Ott van az irodában - mutattam az épület felé.

- Hívják ide!

- Gyere, Viktor, hívjuk ide!

Viktort azért hívtam magammal, nehogy a rendőr gyanút fogjon, ha Viktort meglátja csizmában és bőrkabátban. Virághoz érve mondtam, hogy a rendőr nem enged ki, jöjjön oda és beszéljen vele. Ma-

gamban pedig arra gondoltam, hogy a szépen kitervezett szökésnek vége.

Virág elvtárs sebes léptekkel megindult a rendőr felé, mi pedig Viktorral a taligával követtük. A rendőr azt kérdezte Virágtól:

- Magával dolgoznak ezek az emberek?

- Persze, hogy velem! - mondta nagy mellénnyel Virág.

- Vállalja értük a felelősséget?

- Természetesen - felelte Virág, és azt olyan nyomatékosan és meggyőződéssel mondta, mintha ő lett volna a táborparancsnok.

- Na jó, akkor menjünk! - mondta a rendőr, és utat engedett a taligának, mi pedig meggörnyedve húztuk és toltuk, mintha Isten tudja, milyen nehéz lett volna. Amíg az épülethez nem értünk, még a homlokomon gyöngyöző verejtéket se mertem letörölni.

Az épülethez érve levettük a felső kabátunkat, és nekifogtunk pucolni a téglát. Úgy 10-11 óra tájra már jó sok téglát hordtunk Virágnak, készítettünk két nagy malterosláda maltert, megraktuk az állást téglával és malterrel, amit elég volt neki ebédidőig feldolgozni, azzal visszamentünk. Viktor pucolta a téglát, én kiszedtem a hamuból a kenyeret, és a kabátom alá rejtettem.

- Itt van a kenyér, Viktor!

Azzal kettétörtem a kenyeret, felét odaadtam neki, másik felét belegyömöszöltem a kabátom zsebébe.

- Te most itt maradsz, és pucolod a téglát! Én a nagy gazban eltűnök, és kifigyelem a köfal tetejéről a helyzetet. Figyelj arra, amerre eltűnök, és amikor intek, gyere utánam!

Azzal elindultam.

Nem kellett sokat várnom. Amikor a két katona egymáshoz ért, megálltak beszélgetni, és kis idő múlva elindultak ellentétes irányba. Intettem Viktornak, aki lehajolva futni kezdett felém.

- Viktor, én ugrom először, és ahogy földet érek, kövess! - és ezzel ellöktem magam a köfal tetejéről. Volt bizonyos gyakorlatom az ugrás terén, és így egyensúlyomat megtartva talpizomra ugrottam a tengeri közé. Kissé elterültem a földön, de semmi bajom nem történt. Intettem Viktornak, aki tétovázni látszott. Megindultam kúszva a kukoricásban, a kerítés felé. Hátam mögött egy puffanást hallottam. Viktor bőrkabátja puffant a földön. Felugrott és futásnak eredt a kukoricásba. Ekkor a kukoricás végénél, a gyümölcsfák között feltűnt az őt. Elvesztünk! - villant át rajtam a gondolat. Hasra vágtam magam a kukoricásban, és kúsztam a kerítés felé. Viktor nem látta az őt, csak lehajolva futott. Elérte a kerítést és átugrott rajta. Én minden pillá-

natban azt vártam, hogy az őr mikor lő, azonban a lövés elmaradt. Talán az őr el volt foglalva a hullott gyümölcs keresésével. A következő pillanatban én is felugrottam, és hatalmas lendülettel elkaptam a kerítés tetején lévő deszkát. A deszka korhadt volt, és egy reccsenéssel eltört. Visszaestem a kukoricásba. Most már minden óvatosságot félretéve újra felugrottam a kerítésre. Viktor elkapta a vállamon a kabátot, és pillanat alatt fent voltam én is. Kabátom ujjá beleakadt a kerítésbe, és jó nagy háromszögben kiszakította.

Óriási szerencsénk volt, hogy az őr mindebből nem vett észre semmit. Utólag köszönetet mondok az őrnek is meg a gyümölcsfáknak is, nem kevésbé a kukoricásnak!

A nagy izgalom után az épület és a bokrok védelme alatt kifújtuk magunkat. A kabátom ujját akáctővissel összenűztük. Viktort ott-hagyva óvatosan elindultam körülnézni. A gyárudvaron a távolban munkások dolgoztak a romeltakarításon, míg szemben az épület sarkával egy kis deszkapu volt, hasonló a falusi kerítések kapuihoz, amelyik az utcára nyílt. Visszamentem Viktorhoz, rendbeszedtük magunkat, és andalogva, mintha mi is a munkásokhoz tartoznánk, elindultunk a kapu felé. A kapu nem volt zárva. Lenyomtam a kilincset, kinyitottam és kiléptem az utcára, utánam Viktor. A következő pillanatban már vissza is léptem volna, de nem lehetett, mert szemben a kapuval, az utca túlsó oldalán lévő épület előtt egy oláh katoná állt őrt, és ahogy kiléptünk a kapun, felénk fordult és ránk nézett. Úgy tettem, mintha nem láttam volna, visszafordultam és bezártam magunk mögött a kaput. Lassan, mint aki nagyon ráér, elindultunk a járdán, hátra se néztünk az őr felé. Kis idő után Viktor sügta, hogy fussunk, de megfogtam a kabátját és visszahúztam.

- Várj! Még nem lehet!

Ahogy elértük a következő utcasarkot, nekiiramodtunk. Nem tudtuk, hogy az utca hová vezet, de szerencsénkre kivezetett a városból. Nem telt bele 15 perc, már a város végén voltunk a műúton, a Szamos mellett. A folyóban itt egy kis keresztyát volt, a folyón túl fűzes, azontúl a vasúti töltés túlsó oldalán a szőlőhegy.

- Ha a fűzest elérjük, túl vagyunk a legnagyobb veszélyen! - szóltam Viktorhoz, azzal a medergát felé vettem az irányt. A víz félábszárig ért. Csak úgy csizmástól, cipőstől belegázoltunk a vízbe. Alig tettünk néhány lépést, a vizes kövön Viktor megcsúszott és has-ravágódott. Önkéntelenül is nevetni kezdtem, de a következő pillanatban úgy estem hanyatt, hogy a számat is elborította a víz. Megfű-

rödtünk mint a kutyák. Most már nem törödtünk a vízzel, átgázoltunk a folyón, és belevetettük magunkat a fűzesbe.

- Megmenekültünk! - szoltam Viktorhoz - Most pedig igyekezzünk a szőlőt elérni, mielőtt délben a szökésünket felfedezik.

Nemsokára elértük a szőlőket, ahonnan a hegyoldalból jól lehetett látni az egész környéket. Ha netalán üldözésünkre küldtek is volna ki rendőröket vagy katonaságot, idejében tudtunk volna továbbmenekülni. De minden csendes maradt. A szőlőbe érve levetettük viizes ruháinkat és kiteregettük száradni. Hozzáfogtunk szőlőt enni, amíg a ruhánk megszárad, de közben figyeltük a környéket, hogy nem látunk-e rendőröket a távolban. De amerre a szem ellátott, mindenütt csendes volt. Szökésünket, úgy látszik, még nem vették észre, vagy ha észrevették is, a városban keresnek bennünket.

A ruházatunk megszáradt, a friss kenyeret szőlővel elfogyasztottuk. Felöltöztünk, a felesleges ruházatunkat összezsavartuk, a szőlőtőkéről leoldozott zsineggel összekötöttük. A kukoricások védelme alatt elindultunk, hogy mire kezd sötétedni, a határ közelében legyünk. A műutat messze elkerültük, hogy az esetleg cirkáló csendőrök karjaiba ne fussunk.

Mire a nap leszállóban volt, elértük a román oldalon lévő Bihar-püspököt. A falu szélén figyelőállásba helyezkedtünk. Ott találkoztunk egy tíz év körüli fiúcskával, akitől megkérdeztük, hogy merre van a határ. Utána elindultunk a határ felé, de egy vargabetűt csináltunk, hogy a gyerek ne tudja, merre mentünk. Már közel jártunk a határhoz, amikor egy ökrös szekérrel találkoztunk, ami csalamádéval volt megrakva. Megállítottuk az idősebb embert, aki magyar volt, és megkérdeztük a határ felől. Ő azt ajánlotta, hogy mivel a határ csak 2-300 méterre van, menjünk be egy kukoricásba, és csak akkor induljunk neki a határnak, ha már a távolban lévő őrbódét nem látjuk. Megfogadtuk a tanácsát. Perceken belül elértük a határt, és a magyar oldalon lévő kukoricásban húzódtunk meg, hogy az izgalmunk kissé lecsillapuljon.

- Na, Viktor - szoltam -, az Isten eddig szerencsésen megsegített bennünket! Remélem, ezután sem fog elhagyni!

És miután kifújtuk és rendbeszedtük magunkat, elindultunk az ország belseje felé. Minél messzebb a határtól! Egy tanyasi házhoz értünk. A háború előtt valami cselédház lehetett. Az épület egyik ablakából világosság szűrődött ki. Megkopogtattuk az ablakot. Egy negyvenes éveiben járó férfi lépett ki az ajtón. Mondtuk, hogy magyar hadifoglyok voltunk (ezt hazudtuk mindenütt), és megszöktünk, és

most megyünk haza szülőfalunkba, de valahol szeretnénk éjjelre szállást kapni, mert nagyon fáradtak vagyunk. Jószívű ember lévén, felajánlotta, hogy ő ad nekünk szállást. Van egy üres szoba, ágy is van benne. Igaz, csak pokrócot tud adni takarónak. Mi megköszöntük a szíveségét. Leültetett a konyhában. A feleségének szólt, hogy készítse el az ágyakat a részünkre. Én vittem a szót, nehogy Viktor elszólja magát. De ha volt egy kis tapasztalata, akkor észre kellett vennie, hogy a hadifogságból nem bőrkabátban és sörtés kalappal szoknek meg a foglyok. Rólam még csak el lehetett nehezen hinni, hogy fogoly voltam, mert katonai nadrág volt rajtam, és a ruházatom is sokkal gyatrább volt, mint Viktoré. Viktor inkább egy uradalmi intőző benyomását keltette.

Miután az asszony elkészítette a fekhelyünket, és visszajött a konyhába, egy darabka füstölt szalonnát és kenyeret tett az asztalra. Restelkedve mondta, hogy csak ezzel tud megkínálni. Mi nagyon köszöntük és megnyugtattuk, hogy ez nekünk rendkívül jó vacsora. Miután a szalonnát mohó érvággyal bekebeleztük, nagy hálálkodás közepette újra megköszöntük és mondtuk, hogyha lehetne, szeretnénk lepihenni, mert nagyon fáradtak vagyunk. Az asszony bevezetett bennünket a másik helyiségbe, és restelkedve mondta, hogy csak ilyen szegényes helyet tudott részünkre készíteni. Tényleg szegények voltak, mert minden, ami körülöttünk volt, nagy szegénységre mutatott, de annál becsületesebbek voltak.

Az asszony jóéjszakát köszönve magunkra hagyott. Mi pedig az egésznapos izgalom és gyaloglás után pillanatok alatt elaludtunk.

Egyszer csak valami vinnyogásféle hangra riadtam fel. Hirtelen nem is tudtam, hogy hol vagyok, de a következő pillanatban borzadva észleltem, hogy a helyiségben patkányok randalíroznak. Meglőkdöstem Viktort, hogy ébredjen fel.

- Mi baj van? - kérdezte nagy álmosan.

- Semmi - feleltem -, csak a lakás tele van patkányokkal, és rajtunk keresztül ugrógyakorlatokat végeznek. Húzd a fejedre a takarót, mert ha elalszol, lerágják az orrod ezek a bestiák!

Én is a fejemre húztam a takarót, de elaludni már nem tudtam. Végre világosodni kezdett, és a patkánydarádó megszűnt. Viktor egyenletesen horkolt a takaró alatt. Meglőkdöstem.

- Kelj fel, betyár! - mondtam neki. - Reggel van! Szerencsénk van, hogy a patkányok nem rágták le az orrunkat!

Gyorsan magunkra szedtük a ruháinkat, és kimentünk a konyhába. Az asszony a gyerekkel volt elfoglalva, a férje pedig kint volt az udvaron.

- Korán felkeltek - mondta az asszony.

- Hát egy kicsit korán, de nagy út áll előttünk - válaszoltam.

A beszédre a férj is bejött. Kérdezte, hogy aludtunk.

- Nagyon jól - feleltem, elhallgatva az éjszakai patkánydarádót.

Rántott levest tett az asszony az asztalra, egy-egy karéj barna kenyérrel, amit beleaprítottunk a levesbe. Megreggeliztünk. A kevés román pénzünket a gazda átváltotta pengőre. Megköszöntük a szíveségüket. Kezetráztunk a gazdával, aki közben megadta az útbaigazítást Biharkeresztes felé, ahol vonatra tudunk ülni.

Akárcsak az előző napon, gyönyörű napfényes meleg volt. A kabátokat karunkra vetve ballagtunk a poros úton Ártánd község felé. A pénzünket számolgarva - ami 400 pengő volt - latolgattuk, hogy mire lesz elég. Gondoltuk, hogy talán Pestig. Később tudtuk meg, hogy még Debrecenig se lehetett érte jegyet váltani. Út közben eszembe jutott, hogy nekünk tulajdonképpen semmiféle igazolványunk nincsen. Mi lesz, ha véletlenül valami rendőrkártyába botlunk, és igazoltatnak bennünket? Viktornak még csak volt valami igazolványa, mert az édesanyja még Máramarosszigeten becsempészte neki a középiskolai bizonyítványát, de nekem egyáltalán semmi papírom nem volt, amivel igazolni tudtam volna magam.

Ártánd községben beszédbe elegyedtünk egy asszonnyal, akitől megtudtuk, hogy a községben még a régi adminisztrációs személyzet van. Az asszony megmagyarázta az utat is, hogy merre kell a Községháza felé menni. Elhatároztam, hogy megpróbálok valami igazolványt szerezni. Bízva abban, hogy a főjegyző még a régi rendszer embere, ha felfedem neki kilétemet, fog adni egy igazolványt.

A Községházához érve minden csendes volt. Az egyik ajtón bekopogtattam, és egy női hang mondta:

- Igen! Tessék bejönni!

Köszöntünk.

- Milyen ügyben jötték? - kérdezte.

- A főjegyző úrral szeretnénk beszélni - válaszoltam.

- A főjegyző úr nincsen bent. Milyen ügyben keresik?

- Kezét csókolom, nagyon fontos ügyben szeretnénk a főjegyző úr szíveségét kérni. A nagyváradai internáló táborból szöktünk, csendőr voltam, és azért jöttem bizalommal a főjegyző úrhoz, hogy lenne szíves segíteni. Ha kapnánk egy igazolványt, hogy idevaló lako-

sok vagyunk, miután Budapestre érünk, ezt az igazolványt azonnal megsemmisítjük.

Hosszasan nézett a nő rám, majd megszólalt.

- Maga mint volt csendőrtudja legjobban, hogy mi az, amit kér. Tudja, ha mi ilyen igazolványt kiadunk maguknak, az állásunkba kerülhet.

- Tudom - feleltem -, de ha maga volna az én helyemben, és én a maga helyében - érveltem -, higgye el nekem, minden gondolkodás nélkül kiadnám magának, mert ezzel magyar testvéri kötelességemteljesíteném.

A hölgy hosszan nézett a szemembe, majd egy nehéz sóhaj után megszólalt.

- Adok maguknak egy igazolványt. Remélem nem lesz rá szükségük.

Azzal leült az öreg írógéphez, és az adataink bediktálása után, hamis házszám beírásával aláírta, és ellátta az igazolványt a község pecsétjével.

- Isten segítse magukat. Remélem minden baj nélkül hazaérnek - és ezzel átnyújtotta az igazolványokat.

- Nagyon, de nagyon köszönöm magának ezt a nagylelkű szíveséget - válaszoltam -, és soha nem fogjuk elfelejteni.

A személyazonossági birtokában vígabban folytattuk utunkat Biharkeresztes felé. Kora délután értük el Biharkeresztest. Egyenesen a vasúti állomásra mentünk megérdeklődni, hogy mikor indul vonat Debrecen felé. A forgalmista közölte, hogy elég rendszertelenül közlekednek a vonatok, de délután 3 és 4 óra között fog menni Püspökladányig, ott át kell szállni Debrecen felé. Megmondta, hogy mennyibe kerül a jegy Debrecenig. Akkor realizáltuk, hogy a 400 pengő kentőnknek még Püspökladányig se elég.

- Oda se neki, Viktor! - szoltam. - Elmegyünk mi jegy nélkül is. Gyere, itt van az állomás mellett a temető, ott nem nagyon jár senki, feküdjünk le a sírok közé a napra, és várjuk meg a vonatot. Ha jön a vonat, már messziről halljuk, és akkor kimegyünk az állomásra. Nehogy valami járőr igazoltasson bennünket.

Úgy is történt. Estefelé volt az idő, amikor a temetőn keresztül vezető gyalogúton az emberek kezdtek szállingózni az állomás felé. Nemsokára vonatzakatolást hallottunk. Felkeltünk figyelő helyünkről. Rendbeszedtük ruházatunkat és elindultunk az állomás felé. Egyszerre értünk a vonattal az állomásra. A többiek közé vegyülve mi is felszálltunk jegy nélkül.

Szemben egymással az ablakhoz ültünk. Néztük a tájat és vártuk a kalauzt. Jó időbe telt, mire a kalauz a kocsiba jött kezelni a jegyeket. A szomszédban ülők jegyének kezelése után felénk fordult, de mivel látta, hogy mi nem nyújtjuk a jegyünket, megszólalt.

- Kérem a jegyeket kezelés végett!

Pillanatig farkasszemmel néztünk a kalauzzal, majd megszólaltam.

- Kalauz úr, nincsen jegyünk.

- Akkor én itt állítok ki maguknak - és már nyúlt is a táskájába az utalványtömbért.

- Ne állítson ki, kalauz úr, részünkre jegyet - szoltam -, mert nekünk nincsen pénzünk, se iratunk. Mi hadifoglyok voltunk Romániában és megszöktünk.

- Hová mennek? - kérdezte a kalauz, a jegytömböt visszatéve a táskájába.

- A barátom - mutattam Viktorra - Budapestre, én pedig Miskolcra. Legyen szíves, kalauz úr, segítsen bennünket tovább!

A kalauz végignézett rajtunk, és anélkül, hogy szólt volna bármit is, továbbment.

- Készüljünk fel - mondtam Viktornak -, mert valószínűleg a következő állomáson le fognak bennünket szállítani. Még szerencse volt, hogy Viktor bőrkabátja és a disznósörtés kalapja fel volt téve a csomagtartóra, és nem keltettünk gyanút. Az én kinézetem pedig nem sokban különbözött az igazi hadifoglyokétól.

A következő állomáson vártuk, hogy leszállít bennünket, de nem. A vonat elindult és mi maradtunk. Később az új utasok jegyét kezelte, és hozzánk fordulva mondta:

- Debrecen felé Püspökladányon át kell szállniok! - és azzal továbbment.

- Köszönjük szépen, kalauz úr! - válaszoltam.

Sötétedéskor érkezett be a vonat Püspökladányba. Az állomás peronján vöröskeresztes nők kiabáltak, hogy a hadifogságból érkezettek - mert már szállingóztak - menjenek oda, kapnak enni. Néhány rongyos, piszkos katonaruhában lévő egyén ment a nővérekhez. Mivel reggeltől mi sem ettünk semmit, így mi is odamentünk, de nekünk nem volt se csajkánk, se kanalunk. Megvártuk, amíg valaki megette a levest, és elkértük a csajkáját. A nő nem sajnálta a levest, jó adagokat mért a csajkába. Valami gulyásféle volt, krumpli és hús nélkül. Néhány szál hagyma úszott a tetején. Minden kanál nélkül felhajtottuk a kimért adagot. Jólesett, mert ki voltunk éhezve, és jó meleg volt. Visszaadtuk a csajkákat, és bementünk a váróterembe. Ott meg-

kérdeznük, hogy mikor indul vonat Debrecenbe. Mivel a vonatot Püspökladány indította, mihelyst beállították a vágányra, mi Viktorral mindjárt beszálltunk.

Nemsokára minketten elaludtunk. Észre se vettük, hogy a vonat elindult. Egyszer csak arra ébredtem, hogy valaki megütögeti a vállamat. A kalauz volt, a jegycsippantóval költögetett.

- Szabad a jegyeket?

- Kalauz úr kérem, nincsen jegyünk. Fogságból jövünk - válaszoltam a világ legtermészetesebb hangján.

- Hát a másik? - világított a lámpásával Viktor felé.

- Ő is az - feleltem. - Együtt vagyunk.

- Jól van. Akkor csak aludjanak tovább - szólt és otthagyt bennünket.

- Látod - mondtam Viktornak -, ez is egy rendes ember. Hiába, na, mi magyarok rendes emberek vagyunk, azt el kell ismerni.

És ezzel újra bevágtuk a szundit.

Reggel volt, amikor beérkeztünk Debrecenbe. Fáradtan nyújtóztattuk a csontjainkat, ahogy leszálltunk a vonatról. Kimentünk a földig lebombázott állomás elé. Most láttam először a háború utáni Debrecen-t.

- Na, ezt alaposan elintézték a jenkik - mondtam. De nemcsak az állomás, hanem a környező épületek is romokban heverték.

- Ez a romhalmaz a hatvani vasútállomásra emlékeztet - mondtam Viktornak.

A vonat egyenlőre nem indult Budapest felé. Az időnket azzal ütöttük agyon, hogy a környéket csavarogtuk be. Az állomásra visszatérve megsemmisítettük az Ártádon kapott igazolványokat, mert az ország belsejében már nem kellett félnünk az igazoltatástól. Innen már nem adhattak vissza a románoknak. Leültünk egy romhalmaz tetjére, és azon elmélgedtünk, hogy mivel töltsük el a hátralévő időt. Közben a gyomrunk is korogni kezdett az éjszaka megívott leves óta. Elhatároztuk, hogy bemegyünk a városba. Hátha tudunk venni valahol legalább kenyeret. Itt már tudtuk, hogy a 400 pengőnk nem sokat ér, és ha tudunk is venni valamit, abból nem fogunk jóllakni.

A város még a háborús viszonyok hatása alatt élt. Az utcákon az emberek úgy siettek, mintha sürgős dolguk lett volna. A járdán főleg férfiak - hármás-négyes csoportokban, gondozatlan külsővel - beszélgettek. Orosz katonai tehergépkocsikkal és járőrökkel találkoztunk. Néha magyar katonák is feltűntek a régi honvédségi egyenruhában, derékszíj és szurony nélkül. Egy-két vörös karszalagos rendőr is

feltűnt. Nyoma se volt a régi civil városi életnek. Megviselt, háborút átélt várost látott a szemlélő. Egy pékség elé értünk, ahol sorban álltak a kenyérért. Mi is beálltunk a sorba. Örömmel tapasztaltuk, hogy van elég pénzünk a kenyérre. Hosszú sorbanállás után végre megvolt a kenyér! Kerestünk egy helyet, ahol leülhetünk és elfogyaszthatjuk. A kenyér barna és savanyú volt, de azért mégis kenyér volt.

- Na, mostmár ezzel kibírjuk, amíg Pestre érünk! - szólt Viktor.
- A nagybátyámnál majd jól fogunk lakni.

Kiballagtunk az állomásra, és vártuk a vonat indulását.

Este volt már, amikor beállították a Pest felé menő vonatot. Mi is beültünk a szokott helyre, az ablak mellé. Végre, nagy zökkenés után elindult a vonat.

- Vigyázz a helyre! - szóltam Viktorhoz - Én kimegyek a peronra és figyelem a kalauzt, hogy merről jön, és négszemközt elintézem vele az utazásunkat.

Jött a kalauz, és nagyot köszöntem neki. Mielőtt szólhatott volna, kérdeztem, hogy kb. mikorra érünk be Pestre. A kalauz udvariasan megadta a választ, hogyha nem kell az állomásokon sokat várakozni, mert sok helyen csak egy sín pár van, akkor reggelre ott leszünk. És mielőtt a jegyet kérte volna, előadtam neki az eddig sikeresen bevált hadifogoly-szökevény mesét. Kértem, hogy mint a többi kalauz eddigi utunkon, legyen szíves és vigyen el jegy nélkül Pestig. Azért vártam itt, hogy más utasok ne hallják. A kalauz megígérte, hogy elvisz bennünket Pestig. (Ebben az időben, hadifoglyok és hasonló menekültek iránt nagy volt a szimpátia, és ilyen esetekben mindenki, aki tudott, segített.) Visszamentem a helyemre, és mondtam Viktornak, hogy elintéztém az utazást.

Egész éjszakai utazás után, reggel befutott a vonatunk Pestre a Keleti pályaudvarra.

Fellélegeztünk.

- Végre itt vagyunk! - mondtuk egymásnak szinte egyszerre.

A leszálló tömeg között megkerestük a kalauzt, és megköszöntük neki a szívességét. A kijáratnál katonák álltak, és főleg a batusokat és nagy hátizsákkal menőket figyelték. Egyeseket félre is állítottak, és hátizsákjaikat, vagy batyujukat átkutatták. Mink könnyűszerrel mentünk át a katonák között. Nálunk nem volt mit ellenőrizni. A Baross térre érve megálltunk, hogy kissé kifújjuk magunkat. Majd elindultunk, most már Viktor vezetésével, a nagybátyjához. Nem messze a Hernád utcában lakott, becsengettünk, de senki nem nyitott ajtót. Kérdezősködésünkre a szomszédban lakók mondták, hogy csak estefelé

szoktak hazajönni, mert dolgoznak valahol. Kissé szomorúan vették tudomásul a hírt, pedig már fennük a fogunkat, hogy végre jóllakhatunk. Megálltunk a kapu alatt tanakodni. Végre Viktor javaslatára elindultunk a belváros felé, azzal, hogy a cég, ahol Viktor dolgozott, egy hónapi fizetéssel el van maradva. Elindultunk. Bár ne tennük volna! Útközben egyszerre Viktor megfogta a karomat.

- Fordulj a fal felé! - szólt.

Megfordultam.

- Miért? - kérdeztem.

- Várj egy kicsit! Látnod a túlsó oldalon azt a két pacákot? Az a két pacák két máramarosszigeti zsidó. Nem akartam, hogy felismerjenek, mert ezek engem elfogamnak.

Most már Viktor vette át a vezetést. Úgy ismerte az utcákat, mintha mindig ott lakott volna.

Közben a nap is felkúszott az ég horizontjára. Kigomboltuk a kabátjainkat. Dél vagy egy óra felé lehetett az idő, amikor egy forgalmas utcán mentünk. Egyszer csak hátról valaki megfogta Viktor vállán a kabátot.

- Jó napot, Stern úr! - mondta neki a pacák - Mit keresel itt?

- Itt lakom - válaszolta Viktor. - És te mit keresel itt?

- Én is itt lakom - válaszolt a pacák.

- Na, szervusz! - mondta az.

- Siessünk innen el! - ragadta meg a kabátot a karomon Viktor.

- Ez a pacák máramarosszigeti zsidó!

Talán száz métert mehettünk, amikor egy rendőr megfogta Viktor vállán a kabátot.

- Kérem az igazolványát, Stern úr!

Mellette az előbbi szigeti zsidó állt. Szerencsémre úgy álltunk, hogy a rendőr, a zsidó és én között a járőrelők mentek. Láttam, hogy a zsidó engem is nagyon nézeget. Lehet, hogy ismerősnek nintsem neki Máramarosszigetről. Míg a rendőr Viktor papírjait vizsgálta, gyorsan megfordultam, és a néhány lépésre lévő, éppen induló villamos hátsó lépcsőjére sikerült felkapaszkodnom. Abban már biztos voltam, hogy Viktor célbaérkezéskor lebukott. A következő villamosmegállónál leszálltam a lépcsőről, és zegzugos utcákon keresztül egyenesen a Keleti pályaudvar felé vettem az utamat. Odaérve egy vörösszalagos vasutastól kérdeztem, hogy mikor indul vonat Miskolc felé.

- Ott megyen! - mutatott egy éppen induló vonat felé. - Szaladjon, talán még eléri.

El is értem az utolsó kocsit. Szívem a torkomban dobogott a sok futástól. Pestet sikerült szerencsésen elhagynom. Egyetlen fillér nélkül és farkaséhesen ültem le. Az éhséget az izgalomtól pillanatnyilag nem is éreztem. Csak később kezdett korogni a gyomrom. A kalauznak ugyanazt a mesét mondtam el és kértem, hogy a következő állomáson ne adjon le mint potyautast, hanem Miskolcra érve bemegyek vele a főnöki irodába jegyzőkönyv felvételére. Ott már lesznek ismerősök, akik adnak kölcsön pénzt, és kifizetem a büntetést.

- Tulajdonképpen hová utazik? - kérdezte a kalauz. Mondtam, hogy Hernádnémetibe.

- Jól van - mondta a kalauz -, üljön le nyugodtan, ha ellenőr találna jönni, majd előre szólok magának, és átmegyem másik kocsiba.

Így értem estére Miskolcra, és az éjféλι vonattal már odahaza is voltam, fiatal feleségem nagy örömére. Mióta Nagyváradról visszatért, állandó aggodalom között élt, hogy vajon sikerülni fog-e a szökésem.

Másnap reggel levelet írtam Viktor nagybátyjának, hogy Viktorral mi történt, és keresse meg a rendőrségen.